

ՄԻՕՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԻՆ ՇՐՋԱՆ (1866-1877)

Հայ լրագրութեան պատմութեան մէջ Սիօն ամսագիրը իր մասնաւոր տեղը եւ դերը ունի, մասնաւոր կրօնաքարոյական մարզին մէջ: Հայ պարբերականներու անդրանիկներէն չէ ան, իր հրատարակութեանէն աւելի քան երեսնամեակ մ'առաջ (1832) Պոլսոյ մէջ Լոյզ գիր անունով լրագիր մը կը հրատարակուէր, և մինչև 1866 թուականը բուական թերթեր հրատարակուած են: Անդրանիկ հայերէն լրագիրը, սակայն, լոյս տեսած է օտար միջավայրի մէջ, Մատրաս, 1794ին, Աղլաւար անունով, Յարութիւն Քնն. Շմաւոնեանի խմբագրութեամբ: Վենետիկի Միսիթարեան Միաբանութիւնը 1843 ին սկսաւ հրատա-

րակել իր պաշտօնաթերթը՝ Բազմալիւպ, որ անընդհատ մինչև այժմ լոյս կը տեսնէ. ամէնէն երկար կեանք ունեցող թերթն է մեր մէջ: Կովկասահայութեան մէջ՝ 1846ին սկսած է հրատարակուիլ Կովկաս թերթը, Թիֆլիս. Եւրոպայի մէջ՝ 1855ին, Արեւելք անունով, Բարիզ, Ստեփան Ոսկանեանի խմբագրութեամբ: Իսկ Եգիպտոսի մէջ՝ հազիւ 1865ին, Սիօնէն մէկ տարի առաջ՝ Արմաւենի, ի Գահրէ, Ա. Մաւրատեանի խմբագրութեամբ, որ միայն մէկ տարուան կեանք ունեցած է:

Ազգի մը կամ ժողովուրդի մը մտաւոր յառաջդիմութեան երբեակ ազդակներն են Դպրոց, Տպարան եւ Հրապարակագրութիւն: Դպրոցը կը դաստիարակէ և կը կրթէ մատաղ սերունդը, տպարանը անոր մտաւոր կեանքի արտագրութիւնն է, իսկ հրապարակագրութիւնը ժողովուրդի զարգացման մեծագոյն ազդակն է: Ատոնց հետ պէտք է դասել նաեւ Մատենադարանը, անոր մտաւոր դանձերուն շտեմարանը, հանրային կրթութեան վայրը:

Մեր մէջ վաղուց անտի քաջ ըմբռնուած է այս ճշմարտութիւնը, և դպրոցներն ու տպարանները իրենց կարեւոր և արժանի տեղը զբաւած են հայ ազգային կեանքին մէջ. իսկ հրապարակագրութիւնը միայն ժիւղարու վերջերը սկսած է և ժիւղարու առաջին կէտին տարածուած:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը, սակայն, օտար միջավայրի մէջ, մասնաւոր պարագաներու տակ, և տարրեր պարտականութեան ու ծառայութեան նուիրուած՝ Ս. Երկրի մէջ կոչուած էր պահապան ըլլալ նուիրական սրբավայրերուն, որոնք զրեթէ իր ամբողջ ուժը կը սպառէին ու կը սպառեն մինչև այսօր և առիթ չէին տար իրեն լիովին աշխատելու մտաւորական և ուսումնական մարդերուն մէջ. բայց պէտք է խոստովանիլ՝ թէ շատ հինէն սկսեալ արժէքաւոր ձեռագիրներ ընդօրինակուած են այս սրբավայրերու մօտ խը-

կութիւն Դրչագիր Օրինակացոյ վերնագրով կը յիշուին պատարագի մեկնութեան երեք զրչագիր օրինակներ, որոնք են՝ 1°. 1177ին Կիլիկիոյ Տաւրոսի Ս. Գէորգ անապատին մէջ գրուածը, և որ միայն ունի ներսէս Լամբրոնացիին յիշատակարանը: 2°. 1293ին գրուած, Եգիպտոս գերի տարուած Ստեփանոս կաթողիկոսի և Լեոնի որդւոյն Հեթումի թագաւորութեան օրով: 3°. 1317ին ընդօրինակուած է Կիպրոսի Մաղուսա քաղաքին Կանչուր կոչուած վանքի Ս. Աստուածածնի տաճարին մէջ: Դիւրութեան համար գիրքին վերջը գրուած է գլխաւոր խօսքերուն այբուբենական ցանկը: Տպագրութիւնը զրեթէ լրիւպակ չունի, յայտնի է որ մասնաւոր խնամք տարուած է, և թուղթն ալ լաւագոյն (*):

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ

(*) Ծրագրած էինք զրեւ նաեւ ի մասին նախնի այն հեղինակաց՝ Մատթէոս Ուռնայեցի, Վահրամ Վարդայետ, Միսիթար Սկեւոացի, Վարդան Վարդայետ Արեւելցի, որոնց ո՛րեւէ մէկ գործը տպագրուած է Ս. Աթոռոյ տպարանին մէջ, բայց սոյն յօդուածը արդէն երկարած ըլլալով՝ ուրիշ առիթի մը յետաձգելովք անոնց վրայ զրեւ: Ծ. Գ:

ցիկներուն մէջ. եւ վարդապետներ՝ փոքրաւորական դրութեամբ՝ իրենց յաջորդներ հասցուցած են, անոնց սորվեցնելով բաւականաչափ ուսում եւ կրօնական գիտելիքներ:

ԺԹ դարու առաջին կէսին, Ս. Յակոբի տպարանն ու գպրոցը կը հաստատուին, (Ա.ւր 1833ին, եւ Բ.ւր 1843—5ին), եւ անշուշտ մատենադարանն ալ բաւական ձեռագիր եւ տպագիր գրքեր ունէր:

Այսօր մտաւորական այդ երեք կեդրոնները քով քովի բարձրացած են Ս. Յակոբի շրջանակին մէջ, Սիոնի բարձունքին վրայ. Տպարան, Մատենադարան (կիւլպէնկեան) եւ Ընծայարան ու Ժառանգաւորաց Վարժարան: Եւ Միաբանութեան մունետիկը Սիոն ամէն ամիս լսելի կ'ընէ իր ձայնը:

* * *

Կանոնաւոր եւ բովանդակալից ամսաթերթ մը հրատակակէլ զիւրին գործ չէ, մանաւանդ ասկէ աւելի քան 60 տարիներ առաջ: Եսայի՝ երբ 1865ին Երուսաղէմի Պատրիարք ընտրուեցաւ, երիտասարդ տարիքի մէջ, Պոլսոյ Ազգային Վարչութեան խոստում տուաւ հոգ տանիլ ուսումնական գործին, վերաբանալ գպրոցն ու տպարանը եւ ամսագիր մը հրատարակել: Միաբանութեան մէջ տակաւին ամսաթերթ մը հրատարակելու ձեռնհաս անձեր չգտնելով՝ Տիգրան Սաւալանեանց — որ Յովհաննէս Պատրիարքի կողմէ ետ զըրկուած էր, խնայողութեան պատճառաւ, ու գպրոցը գոցուած էր — դարձեալ Երուսաղէմ կը հրաւիրէ եւ գպրոցի տեսչութիւնն ու թերթին խմբագրութիւնը անոր կը յանձնէ:

Սաւալանեանց գորգացումի տէր ուսուցիչ մըն էր, յաջողութեամբ կը խմբագրէ Սիոնը երկու տարի առանձին, անկէ վերջ Միաբանութեան կը յանձնուի իր պաշտօնաթերթը, եւ 10 տարի եւս կը շարունակուի, որով 12 տարուան կեանք կ'ունենայ Սիոնի հին շրջանը:

Այժմ, ամէն տարի առանձին առանձին նկատի պիտի առնենք: Նախ Սաւալանեանցի խմբագրած երկու տարիները:

«ՍԻՈՆ» Ա. ԵՒ Բ. ՏԱՐԻ (1866—1867)

Սիոնի առաջին երկու տարիները, իբրեւ սկզբնաւորութիւն, բաւական յաջող են, ժամանակին հետ կ'ընթանայ ան, լեզուն բաւականաչափ մաքուր աշխարհաբար է, թէեւ Սաւալանեանց իր «Երուսաղէմի Պատմութիւն»ը գրաբար կը գրէր, եւ շատեր տակաւին գրաբար կը շտապէին իրենց գրութիւնները:

Տիգրան Զ. Թ. Սաւալանեանց ծնած է Իգմիր 1821ին. տեղւոյն Մեսրոպեան Վարժարանին մէջ կը ստանայ իր ուսումը, եւ երիտասարդ տարիքին (18 տարեկան) ուսուցիչ կը կարգուի: Երբ, 1847ին Կիրակոս եպիսկոպոս Երուսաղէմի Պատրիարք կ'ընտրուի՝ Սաւալանեանց սիրուն նամակով մը զինքը կը շնորհաւորէ, իրեւ իր հօր բարեկամը. պատրիարքը շատ գոհ կը մնայ, եւ տեղեկանալով անոր նիւթական զժախտ վիճակին՝ զինքը Երուսաղէմ կը հրաւիրէ, ճամբու ծախսը զրկելով, եւ զըրոցի ուսուցիչ կը կարգէ, եւ յետոյ Տպարանին տեսչութիւնն ալ անոր կը յանձնէ: Յաջորդ պատրիարքը Յովհաննէս (1850ին) զայն իր պաշտօններուն վրայ կը պահէ, պատրիարքարանի քարտուղարի պաշտօնն ալ վստահելով անոր: Սակայն, վերջէն խընայողութեան համար, դպրոցը կը գոցէ եւ Սաւալանեանց կը հեռանայ Երուսաղէմէն, մինչեւ որ Եսայի պատրիարք ընտրուելով՝ զայն ետ կը հրաւիրէ: (Յովհաննէս պատրիարք իր միտքը տուած էր շինարարութեան, մեր պատրիարքարանն ու ճեմարանի շէնքը եւ ուրիշ շէնքեր եւ գետիներ իրեն կը պարտինք): Սաւալանեանց գրեթէ 20 տարի կ'աշխատի Ս. Յակոբի մէջ, զըրոցական եւ մտաւորական գործին մէջ եւ Սիոնը կը խմբագրէ: Թէեւ ան բարձրագոյն ուսում չէր ստացած, սակայն իր ուշիմութեամբն ու ինքնաշխատութեամբը՝ հմտութիւն ու զորգացում ամբարած էր, քաջ ֆրանսերէն գիտէր, եւ ժամանակին օգտակար եղած է Ս. Աթոռին: Իր յիշատակը միշտ զովեստով կը յիշուի Ս. Յակոբի Միաբանութեան մէջ:

1. ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Սիոնը կը սկսի 1866 Յունուարին, 16 երկսիւնակ միջակ էջերով (17×24 սմ.)

թուղթն ու տպագրութիւնը բաւական մաքուր են, Ա. տարուան թուղթը քիչ մը հաստ է, իսկ Բ. տարուանը՝ աւելի բարակ:

Թերթի սկիզբը գրուած է Սիօն ամսագիր, Ազգային, Բանասիրական, Գիտական եւ Քաղաքական, սակայն ամէն թիւի ճակատին վրայ առաջին երեքը միայն գրուած են: Բ. տարիէն սկսեալ Թերթին ճակատը կը զարդարէ Ս. Յակոբի պատկերը, որ սակայն համադրութիւն մըն է, ետեւը կ'երևի Արիստոզմի գերեզմանը, Սողոմոնի Տաճարը, Դաւթի Բերդը եւն: Առաջին թիւին առջեւ գրուած է շնորհակալութեան գիր մը, Երուսաղէմի կառավարիչ Իզդէթ փաշային ուղղուած, որուն միջնորդութեամբ ստացուած է հրատարակութեան արտօնագիրը: Անկէ յետոյ 4 էջոց «Յայտարարութիւն» մը գետեղուած է, բացատրելու համար Թերթին ուղղութիւնն ու նպատակը, որ հետեւեալ բառերով կը սկսի. «Հասաւ մեզ ուրեմն այն երջանիկ օրը, կամ լաւ եւ է ըսել բարեպատեհ առիթը, յորում ամենայն վստահութեամբ կ'ընծայեցնենք զմեզ ուսումնական հանդիսարանին մէջ, ուրտեղ փափաքելի էր մեզ կանուխ ժամանակաւ երելի, եւ ազգասիրաց իրաւացի իղձն ու փափաքը լեցնելը»։ Եւ կը հարցնէ թէ «ուսնէլնք արդեօք այս պարտաւորութիւնս կատարելու շարժառիթ մի, և ի՞նչ էր այն որ ցարդ արգել եղււմ մեզ զայն ի գործ դնելու: Երկրորդս յայտնի է, որոց ունի ի գլուխն է, առաջինին վրայ միայն կ'ուղեմք հոս խօսիլ, յորում և զմեր նպատակը յայտնելը: Եւ կ'ըսէ թէ ամէն գործ պատճառէ մը կը ծնի, թէ Թերթերու հրատարակութեան պատճառն է ազատութիւն խորհելու եւ խօսելու: Եւ կը հարցնէ թէ «հա՞րկ է որ մեր Սիօնի նշաններն եւս ասոնք ըլլան, և թէ մեր ներկայ խմբագրութիւնս եւս պատճառ կանոնք ընելու ըլլանք իրաւունք կ'ունենանք արդեօք», ու պատասխանելէ առաջ՝ կը քննէ խորհելու և խօսելու ազատութիւնը, և կ'ըզրակացնէ թէ՛ մենք ալ կը վայելենք և կը դաւանինք մտքի ազատութիւնը, ինչպէս ամէն բանական սեղծուած, սակայն չենք ուղեր բնաւ մեր խմբագրութեան նշան ընել նաեւ խօսելու ազատութիւնը, քանի որ կ'ըսէ, «մարդիկ ասով կը զեղծանին չարաշար գործածու-

թեամբ, և այնչափ բարոյական աշխարհիս խանգարման պատճառ կը լինին»:

Վերջին մասը անհրաժեշտ կը նկատեմ բառական մէջբերել. — «ՍԻՕՆը իւր ընդունած օրինաց համեմատ և իրրեւ աղբիւր՝ յորմէ ամենայն օրէնք կ'ելանեն, սիրոյ և խաղաղութեան զրօշակաւ կ'ընծայէ զինքը ընդհանուր Ազգին. կը փութայ անոր բազմամեայ ակնկալութիւնները ըստ կարի լեցնել ներկայիս մէջ, ապագային թողով կատարելութիւնը. ինքն ալ փոխարէն կը յուսայ ընդունել քաղցր և ուրախական ժպիտ մի իրեն դէմ, որ պիտի ըլլայ մի միայն յորդոր և քաջալեր իւր յարատեւութեան մէջ. միանգամայն և ներողամտութիւն մի իւր սիրելի Ազգին կողմանէ բոլոր ա՛յն թերութեանց, որ անբաժան յարակիցք են որ եւ է նոր հաստատութեան մի:

«Իսկ Սիօնի մէջ պարունակելիք նիւթին գալով, այսչափ կ'ըսեմք թէ, բաց ի ապօրինաւոր վիճաբանութիւններէ ու նախարարական բանակոտութենէ, որոնցմէ իսպառ պիտի զգուշանայ, պիտի խօսի անխտիր ամէն ճեսակ նիւթերու վրայ, որ քի կրթիչ են եւ քի զուարճալի: Ասոնցմէ ի դատ բարեխնամ Տէրութիւնը մեծագոյն վստահութեամբ արտօնութիւն կը շնորհէ մեզ քաղաքական լուրեր եւ հաղորդել մեր ընթերցողաց. այսու ամենայնիւ առ այժմ չպիտի արտորամք սոյն նիւթիս վրայ խօսելու, թողով ուրիշ յարմար ժամանակին, և անոր տեղ աւելի յարմար ու օգտակար համարեցինք տեղական լուրեր հաղորդել ժամանակագրութիւն վերնագրով, որոնք աւելի պիտանի ու հետաքրքրական կրնան ըլլալ»:

Ինչպէս կը տեսնուի վերի Յայտարարութենէն, որոշ ուղղութիւն մը և նպատակ մը չէ ընտրուած, այլ «պիտի խօսի անխտիր ամէն տեսակ նիւթերու վրայ»: Ժակատը գրուած վերտառութիւններէն՝ Ազգայինը ընդհանուր մակդիր մըն է, անշուշտ ազգային պիտի ըլլայ. ամէն հայ թերթ ազգային է, վասնզի ազգին համար, և անոր մասին կը հրատարակուի: Բանասիրականը իր մասնաւոր տեղը ունի. Գիտականը ըսելով եթէ Գիտականութիւն ըսել կ'ուզէ, ճիշդ չէ, որովհետեւ գրականութիւն չկայ հոն, այլ անոր և կամ գրական դէմքերու մասին ուսումնասիրութիւններ,

զոր օր. Ա. Տարուան թիւերուն մէջ այդ գլուխին տակ կը կարդանք. «Եսայի վրդ. Նշեցի» (էջ 6, 26), «Եփրեմ Կաթողիկոս Սոսեդոյ» (65) մասին ուսումնասիրութիւններ:

Իսկ Կրօնական պիտակը թէև չէ դըրուած ճակտին վրայ, սակայն, կրօնական քանի մը յօդուածներ կան «Հոգւոյ անմահութեան մասին» (48, 81), և Ա. Տարուան վերջին թիւին «Ազգարարութեան» մէջ կ'ըսուի՝ թէ աւելի զարկ պիտի տանք Կրօնականին, վասնզի կրօնական Միաբանութեան մը պաշտօնաթիւթը անշուշտ առաջին և ամենակարևոր տեղը անոր պիտի նուիրէ:

Ուրեմն «Սիօն»ը Կրօնական, Բարոյական և Բանասիրական նկարագիր ունի, ինչպէս կը տեսնուի հետեւել Ազգարարութիւնէն. «Սիօն Հանդէսի առաջին միամեայ շրջանը լրանալուն՝ կը փութամք մեր խորին շնորհակալութիւնը մատուցանել բարեսէր և բարեպաշտ բաժանորդաց, փոխարէն իրենց համակրութեանը, զոր ցոյց տուին մեզ մեր ակնկալութիւնէն աւելի:

«Սիօն՝ իբրև նորածին թերթ, որ չը կրնար երբեք ազատ լինել թերութիւններէ, եթէ չկրցաւ ըստ ամենայն մասին գոհ ընել զիրենք, այսու ամենայնիւ վստահ լինելով որ իրենց համակրութիւնը պիտի շարունակեն ապագային մէջն ալ ցոյց տալու, պիտի աշխատի երկրորդ շրջանին մէջ աւելի ընդարձակել իւր նւթոց սահմանը. պահելով միշտ նոյն սկզբունքը, որոյ ծագումն է աւետարանի վարդապետութիւնէն և անոր սորվեցուցած բարոյականէն: Թողլով ազատ ասպարէզ մեր սկզբունքին ուժը չիմացողներուն առջև, մենք երկիւղածութեամբ յարգելով սուրբ առաքելոյն խօսքը, պիտի աշխատիմք դարձեալ իբրև Կրօնական բերք՝ «Մի՛ ինչ առաւել խորհել քան զարժանն խորհելոյ, այլ խորհել ի զգաստանալ» (Հովով. ԹԲ. 3) . . .

«Երկրորդ շրջանն առանց զխառն փոփոխութիւն առ այժմ ընդունելոյ, պիտի շարունակէ ազգային տեղեկութիւններ հաղորդել որոյ մէջ կը պարունակի մասնաւորապէս «Նշխարք Ազգային Պատմութեան» ըսուած մասը:

«Նաեւ Գրապիտական մասը, որով պիտի հրատարակեմք ուսումնականաց հա-

մար անձանթ հեղինակաց վարք և աշխատութիւնները . . . »

«Ասոնցմէ ի զատ առաւելագոյն փոյր պիտի տարուի Կրօնական յօդուածներ աւելցնել, և ի մասնաւորի պիտի հրատարակեմք Մարդկայի Բազմի հրէի մը դարձն ու անոր ընտիր աշխատասիրութիւնը, զոր գրած է յապացոյց Բրիտտոսի ճշմարիտ որդի Աստուծոյ Ըլլալուն, որով քրիստոնեայ աստուածաբաններն իսկ զարմացուցած է . . . »

«1867 տարւոյ ամսաթիւթերը իւրաքանչիւր ամսոյն վերջերը պիտի հրատարակուին . . . »

Խմբագրական չունի, այլ ուղղակի յօդուածները կը սկսին, եթէ պաշտօնական յայտարարութիւն մը և կամ ազգարարութիւն մը չունի, ինչ որ գովելի է, վասնզի, ա՛յն թերթերը որոնք միշտ խմբագրականով մը կը սկսին՝ շատ անգամ անկարևոր խնդիրներով կը զբաղեն իրենց ընթերցողները, մեծատու վերնագիրներով և ճոռմարանութեամբ զբաւելով թերթին ամենէն կարևոր մասը, առաջին էջերը:

Սիօն (*) կը կոչուի մերթ Ամստեր

(*) Սիօն անունը միշտ Օոյլ գրուած է թերթին վրայ, ատոր համար մենք ուղեցինք ուղղագրութիւնը պահել, քանի որ իր անունն է, սակայն, պէտք է դիտել թէ ճիշդ չէ այդ ուղղագրութիւնը. անիկա ժողովրդային արտասանութեան եւ կամ զրազրական սխալն է, թէև 1874 տարուան 4րդ թիւին մէջ (էջ 90) խմբագրութիւնը կը պաշտպանէ զայն Զամուրեան Տերոյնց պատուելիին դէմ, և քանի մը վկայութիւններ մէջ կը բերէ Խորենացիէն և Թագաւորաց գիւքերէն, ցուցնելու համար՝ թէ քերականական օրէնք մը չկայ այդ մասին, և թէ մեր նախնիք օտար լեզուէ առնուած այսօրինակ բառերը երբ օոյլ չեն գրած, ուլով գրած են, զոր օր. Սիօն, Սիօն, Հոսմ (Բ. Թագ. Ե. 7, Գ. Թագ. Ը. 1 և այլն): Սակայն մատնանշուած տեղերը եւ թէ նայիք՝ պիտի տեսնէք որ ուլով և կամ պարզ ուլով գրուած են (Սիօն, կամ Սիօն) և բնաւ օոյլ, վասնզի նախ և առաջ նախնիք օ չունէին, այլ աւ. երկրորդ և ամենակարևորը՝ Սիօն յունարէն գրուած է օմէղայով (ω), որ իր համագործ չունի ուրիշ լեզուներու մէջ, և մեր նախնիք միշտ ուլով տառադարձած են զայն, յատուկ թէ հասարակ անուններու մէջ, զոր օր. Σιών (= Սիօն), Ηρώδης (= Հերովդէս), λευγαυ (= Լեգաւլի) և այլն: Սիօն անունը եւրոպացիները Օոյլ կը գրեն, որ համազօր է մեր օին. Փրանսերէն Sion, անգլ. Zion:

(Դ. Տարի, էջ 109), մերթ Ամաքեր (Ե. 108) և երբեմն Օրաղիր (Դ. 141). Իսկ ճակատին վրայ միշտ պիտակուած է Ամաղիր:

2. ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ա. Տարուան նիւթերու ցանկը 12 գլուխներու բաժնուած է. Ազգային, Այլեւայլ, Առակ, Բանասիրական, Բանասեղծական, Բարոյական, Գիտական, Գրագիտական, Ժամանակագրական, Կրօնական, Պատմական և Ուսումնական: Իսկ Բ. Տարուան ցանկին մէջէն զեղչուած են Առակ և Ուսումնական: Արդարեւ թերթին ուղղութիւնը որոշ է, և ամէն նիւթի մասին գրած է, ինչպէս ըսուած է սկիզբի «Յայտարարութեան» մէջ, սակայն, աւելի բանասիրական, բարոյական, կրօնական և պատմական նիւթերու մասին կը խօսի:

Սաւալանեանց Ազգային գլխուն տակ գրած է Ազգային-պատմական, ուսումնական-գաղութական, «Նշխարք Ազգային Պատմութեան», եկեղեցական, երաժշտական, ուղեւորական, Ս. Տեղեաց խնդիր, և ուրիշ նիւթեր:

Կ'ուզեմ Ա. թիւը հոս առանձինն ներկայացնել. — առաջին յօդուածը բանասիրական է, Ժամանակի մասին, տնկէ յետոյ զետեղուած է ազգարարութիւն մը և Ժառանգաւորաց վարժարանին աշակերտը ղուտներու պայմանները. յետոյ՝ Գրագիտական գլխուն տակ կը խօսի Եսայի վրդ. Նչեցի մասին. ապա Ազատ Բարոյականութեան մասին, զոր ցանկին մէջ Բանասիրական գլխուն տակ գրած է. որմէ վերջ՝ Ժամանակագրականը, ուր կը յիշէ Երուսաղէմի Նշանաւոր հայ ուխտաւորներն ու այցելուները, և լուրեր կը հաղորդէ: Մեծ սիրտի Գերգաստունը՝ յօդուածը լուրերէն վերջ գրուած է, փոխանակ տնկէ առաջ զետեղուելու: Եւ ամենէն վերջը՝ հետաքրքրական լուր մը՝ Թէ Գերմանացի գիտուն մը համրած է մարդու գլխուն մաշկը և գտած է 436, 561 մաղ:

Յաջորդ թիւն ալ գրեթէ նոյնպէս է, Ազատ Բարոյականութիւն և Եսայի վրդ. Նչեցի կը շարունակուին, և իբրեւ նոր յօդուած, սկիզբը բանասիրական մը գրուած է՝ «Ալիքներու կամացը ձգուած նալը»:

Այս յօդուածները ամէնքն ալ անստու-

րագիր են, վասնզի Սաւալանեանց առանձինն կը խմբագրէր «Սիօնի» առաջին երկու տարիները և հազիւ քանի մը աշակերտի և ուրիշներու ստորագրութիւնները կը տեսնէր: Իսկ Սաւալանեանցի տնուը միայն Ազգի մը տակը գրուած է (Բ. Տարի էջ 120):

Ա. տարուան Դրդ թիւէն սկսեալ մինչև տարուան վերջը «Սիօն» կը հրատարակէ իր բաժանորդներու անունները, որոնք նախ 200, ապա մինչև 400 կը հասնին, ինչ որ բաւական թիւ մըն է:

Այժմ առանձին առանձին խօսիք նիւթերու գլուխներու մասին և թուենք կարեւորները, որչափ կարելի է համառօտ:

Ա. Բանասիրական. — Ինչպէս տեսնուեցաւ առաջին երկու թիւերէն, այս ճիւղին բաւական շատ տեղ տրուած է, Սաւալանեանցի միտումը աւելի պատմական, ուսումնական, և ազգային բանասիրական է, թէև ցանկին մէջ մեծ բան մը չենք տեսներ այդ գլխուն տակ: Ա. տարուան վերջի չհալ 3 յօդուածներէն զատ — որոնք երկար են — կայ նաև «Յառաջդիմութեան Սահմանը» անունով յօդուած մը (89), իսկ Բ. տարին, «Մեղեալք» (202), և «Վան Տաէրի Անուրջը» (85):

Բ. Գրագիտական. — Այս գլուխը, ինչպէս ըսինք, գրականութիւն չի բովանդակեր, այլ գրական գէմքերու մասին ուսումնասիրութիւն և ձեռագիրներու հրատարակութիւն, ինչ որ շատ աւելի կարեւոր է, և զժրախտաբար Սիօն շատ քիչ օգտուած է տնոյցմէ, կը հրատարակէ եփրեմ կաթողիկոսի (Սոյ) Յովհաննու Մեկնութեան Յառաջաբանը (Ա. 65), Անանիոս Շիրակացիի «Հարցմունք թուարանականք»ը (78, 94 և այլն), զոր ուսումնական բաժնին մէջ գրած է, Շղթայակրի «Ուղեգրութիւն»ը (123), տաղ մը, որ Ն. Շնորհալիին կը վերագրուի (Բ. 14), ուրիշ մը երկտողեան (Բ. 10) և «Գովհստ յԱմենասուրբ Կոյսն Աստուածածին» (Բ. 45):

Գ. Կրօնական. — Ա. տարուան թիւերուն մէջ շատ քիչ կրօնական յօդուած կայ. «Անգլիկան և Ռուս Եկեղեցիներու միութեան խնդիրը» (52), «Հոգեւոր իշխանութեան արդի վիճակը» (172), և «Հոգւոյ անմահութիւն» (49): Սակայն Բ. տարուան ընթացքին Սիօն կը հրատարակէ Սա-

մուէլ Ռարբիի գիրքին հայերէն թարգմանութիւնը (9 թիւերով), բացի վերջին 3 գլուխներէն: Սամուէլ հրեայ ուրբի մըն էր ՓԱ. դարուն, որ ուրիշ ուրբի մը կը գրէ թէ Յիսուս հրէից խոստացեալ Մեւսիան էր, եւ Ս. Գրքի (Հ. Կ.) մարգարէներու փաստերով կ'ապացուցանէ: Այս գիրքը երեք դար կորսուած կը մնայ, եւ ժ. Դ դարուն վերստին կը գտնուի. անմիջապէս լատիներէնի եւ յունարէնի կը թարգմանուի: Հայերէն թարգմանութիւնը կը կատարուի 1774-ին Տիւր. Մեկքիսեղեկի ձեռքով, Սիօնի մէջ հրատարակուած տարին (1867) առանձին գիրքով ալ լոյս կը տեսնէ Ս. Աթոռիս տպարանէն, «Գործք Ոսկեղինիկ Սամուէլ Ռարբի Հրէի» անունով պղտիկ գրքոյի մը, փոքրագիր 158 էջ:

Իսկ եկեղեցա-պատմական նիւթերը Ազգային գլխուն տակ դրուած են. զոր օր. «Դաւանութիւն հայոց եկեղեցւոյ» (69 եւ 110).— 1828ին հայ եւ կաթողիկ հայոց վէճի առթիւ շարադրուած Հաւատաւը: «Հոգեւոր եւ մարմնաւոր իշխանութեանց պարտաւորութիւնք եւ իրարու հետ ունեցած սերտ յարաբերութիւնք» (157, 173), Ն. Շնորհալի (Բ. 13) եւն.

Դ. Բարոյակաւ.— Այս գլխուն տակ հրատարակուած է «Առաքինի եւ քաղաքակիրթ պատանի», (Ա. 164, եւ Բ. տարի...), որ հազիւ 1869ին աւարտած է. ընդօրինակողն է կամ Բազմավէպէն համառոտողը՝ Յովհ. Ս. Քիրքեանով, Հալէպէն: Եւ բաւական թիւերու ետեւ բարոյական առածներ ու առակներ զետեղուած են:

Ե. Պատմական.— Պատմական ամէնէն կարեւոր յօդուածները (Նշխարք ազգային պատմութեան» անուան տակ գրուածներն են (145, 167. Բ. 5. 106, 114), որոնք սակայն Ազգային գլխուն տակ նշանակուած են:

Սաւալանեանցէն — որ քաջատեղեակ էր Երուսաղէմի պատմութեան, եւ զոր երկու ստուար հատորներու մէջ ամփոփած է գրաբար — սիրուն աշխարհաբարի վերածուած Մեսրոպ Ապիսկոպոս Նշանեանի կողմէ — կը սպասուէր որ Երուսաղէմի պատմութեան մասին աւելի բան գրէր թերթին մէջ: Իրեւ պատմական յօդուած յիշուած են «Հնդկաստանի ճերմակ փիղը — փղղապաշտութիւն» (73, 86), եւ ի միջի այլոց

Դր. Շղթայակիրի ուղեւորութիւնը յերուսաղէմէ ի Կ. Պոլիս, գրաբար, (122 եւն): Բ. տարուան ցանկին մէջ միայն «Յովհաննէս Հուսը» դրուած է (161) իրրեւ պատմական յօդուած:

Զ. Դիտակաւ.— Ա. տարուան թիւերուն մէջ բաւական գիտական յօդուածներ կան, զոր օր. «Երկրիս Հափը» (60), «Աստեղագիտութիւն» Ֆրանսերէն բնագրով եւ հայերէն թարգմանութեամբ (103). նոր վառօթ, պատմ. մոմի, եւն: Իսկ Բ. տարին այդ գլուխը յապաւում է:

Է. Բանաստեղծակաւ.— Ա. տարին միայն երկու քերթուած դրուած է Սիօնի մէջ. առաջինը՝ անանուէն հեղինակի մը գրէն եւ լած՝ «Տեսիլ կուսի միոյ վանեցւոյ ի ժամ մահուան իւրոյ» վերնագրով (46), որ 11 տողեան 3 տուններէ կը բաղկանայ, եւ մօր ու դստեր միջեւ սրտառուչ պղտիկ տրամախօսութիւն մըն է: Իսկ Բ. քերթման Հայրիկի աշակերտներէն եւ Վարագայ ուստէն Եղիշէ վարդապետը գրած է Երուսաղէմի մասին, ուխտի եկած ատեն. «Իդ ռզւոյ առ Սուրբ Սաղիմ» վերտառութեամբ (140): Որով երկուքն ալ դուրսէն են եւ գրաբար, ինչպէս նաեւ յաջորդ տարիներու ոտանաւորները, կարծես տակաւին, այն ատեն, ոտանաւորի լեզուն գրաբար կը սեպուէր, թէն արձակները աշխարհաբար կը շարագրեն, սակայն քերթուածները դասական հայերէնով կը յօրինեն: Անշուշտ երկու ոտանաւորով — որոնք սակայն, բաւական յաջող եւ սիրուն են — կարելի չէ ըսել թէ բանաստեղծական բաժին ունի Ա. տարուան Սիօնը:

Բ. տարին սակայն, 7-8 բանաստեղծական կտորներ կը տեսնուին Սիօնի էջերուն վրայ, որոնցմէ ոմանք արուեստով եւ ներշնչութեամբ գրուած են, թէն ոմանք ալ նոր արտագրութիւններն են, այլ ոմանք հին ձեռագիրներէ եւ տաղերէ առնուած, զոր օր. «Գովեստ յամենասուրբ Կոյսն Աստուածածին» (45), որ Դրիգոր Նարեկացիի հոգեշունչ գրիչը կը մատնէ, թէն անանուն է: «Տաղ Ներսիսի հայրապետի, ի կոստանդին Սոսեցոյ Միկի կոչեցելոյ»: Իսկ «Բողոք Ֆրկանի կոչեցեալ բանաստեղծի՝ ընդգէմ բախտին» (200), որ Ազգային բաժնին մէջ գրուած է, հետաքրքրական է եւ միակը որ ուսմիօրէն գրուած է: Գեորգ Դ.

կաթողիկոսի զահակալութեան առթիւ ուսանաւոր մը գրած է ժառանգաւորներէն մին, Ալեքսան Սրապեան Կէյվէջի (Կիւրեղ վրդ. ապա եպս.): Երկու ուսանաւոր ալ Կ. Յ. Ե. (Կարապետ Յ. եպրեճեան) ստորագրութեամբ. «Մաղթանք» և «Պանդուխտ մենաւոր ի զիշեր ամպամած», որոնք աւելի տաղաչափեալ ուսանաւորներ են:

Ը. Ուսումնական-Դպրոցական. — Այս գլուխին տակ մասնաւորաբար ժառանգաւորաց Վարժարանի մասին խօսուած է, աշակերտութեան քննութեանց, հանդէսներու, եւ անոնց խօսած ճառերը տպուած են: «Ս. Աթոռոյս ժառանգաւորաց եւ նախկին դպրոցի աշակերտաց տարեկան քննութիւնը ըստ սովորութեան՝ Սրբոց Վարդանանց տօնին նախընթաց շաբթուն կ'ըլլայ», (փետրուար-Ա. 30), եւ ամառվարի հանդէսը Վարդանանց յիշատակին նուիրուած կ'ըլլար, որուն ներկայ կ'ըլլային ոչ միայն պատրիարք սրբազանը ու ամբողջ Միաբանութիւնը, այլ նաեւ Երուսաղէմի թուրք կառավարիչը եւ հիւպատոսներէն ոմանք, եւ ազգայիններ: Ամէն տարի Սիօն լայն տեղ կը տրամադրէ դպրոցի քննութիւններուն եւ հանդէսներուն. կը հրատարակէ խօսուած ճառերէն մէկ երկուքը, եւ քննութեան եւ տարեկան աշխատութեանց արդիւնքը նշերու ցուցակով մը կը տպէ: Աշակերտութեան թիւը Ա. տարին 22 է, իսկ Բ. տարին 30ի կը բարձրանայ: Դպրոցը բաւական յաջող շրջանի մը մէջ էր. աւելի քան քսան տարի անցած էր բացումէն ի վեր (1843ին բացուած ի Ռէմէ, եւ 1845ին Երուսաղէմ փոխադրուած, Զաքարիա պատրիարքի օրով): Յաջորդ տարիներուն մինչեւ 40ի կը հասնի աշակերտներու թիւը: 1866ին 9 սարկաւազ, 2 ուրարակիր, 4 դպիր եւ 7 ժառանգաւոր աշակերտ ունի նոր դպրոցը:

Սաւալանեանց նոր դարկ տուած էր դպրոցին, որ Ս. Աթոռի սիրասուն բուրաստանն է եղած միշտ, ուստի իրաւունք ունի Սիօն, անոնցմով աւելի զբաղելու: Ա. տարուան Մարտի (Գ.) թիւին գրեթէ ամբողջութիւնը գրուած է դպրոցը: Յաջորդ տարուան քննութեանց ցանկին մէջ քննիչները նշանակուած են, որոնց գլուխն է Եսայի պատրիարքը, յետոյ կուգան լուսարար(ապետ) Կարապետ եպս., Խորէն

վրդ. Միսիթարեան, Եսայի վրդ. Դեռնգեանց, և Խորէն վրդ. Շահնազարեան:

Աշակերտներու ճառերը առանձինն գրքոյկով ալ տպուած են: Ժամանակին ոճովը գրուած՝ ընդհանրապէս կրկնութիւններ են և քիչ մը տափակ, թէեւ բաւական յաջող հայերէնով մը շարադրուած. — «Առաւօտեանս զեղածիժաղ արփին, որ մեր նախնաց զիւցաղնական ողբոյն յիշատակներու աւետեօք կ'ողջունէ զմեզ...» և այլն: Բ. տարուան ճառերէն միայն մէկ հատը կ'որոշէ տպել Սիօնին մէջ՝ Ուսումնական Խորհուրդը: Իսկ Ս. Գայլանեանց աղջկանց վարժարանի տեսչնադորձութեանց վիճակահանութեան հանդէսը տեղի կ'ունենայ Ս. Գայլանէի տօնին օրը: Յունիսին ալ քննութիւն նշանակուած է:

Ուսումնական գլխուն տակ դրուած է միայն Ա. Շիրակացիի «Հարցմունք թուարանականքը, զոր յիշելինք ձեռագիրներու կարգին:

Թ. Այլեայլ. — Ազգային գլխուն տակ դրուած բաւական կարեւոր յօդուածներ կան՝ որոնք պատմական արժէք ունին, նիւթերու տրոհումը որոշ չէ եղած: Կարժէ որ անոնցմէ ամանք յիշենք: «Նշխարք ազգային պատմութեան» վերնագրով 5 յօդուածներն գրած է Սաւալանեանց: «Սկիզբն բնակութեան Հայոց ի Թէքրիտաղ» (Ա. 145-167). «Ողբազանձ իշխանաց հայոց», (Բ. 5): «Մահտեսի Ամիրազիկ Բաղիւշի» (Բ. 106) և այլն:

Իբրեւ Ս. Տեղեաց կարեւոր խնդիր, 1866ին տեղի ունեցած է Լատինաց ոսնձգութիւնը Սիօնի մեր ազգային գերեզմանատան մէջ (62, 96), որմէ կ'ուզէին մաս մը իրենցինն միացնել: Յատակագիծը դրուած է (Ա. տարին բնաւ պատկեր չկայ): Եւ 1867ին Ս. Յակոբի սեպհականութեան խնդիր կը յարուցանեն Լատինները (որու մասին 1871ին երկար դատավարութիւն տեղի կ'ունենայ, ինչպէս պիտի տեսնենք). Երուսաղէմի Գաղղիոյ թղթատան տեսուչը Գարլօ Կուրմանիի ուսումնասիրութիւնը կը հրատարակէ Փրանսերէն բնագրով և հայերէն թարգմանութեամբ՝ 4 թիւերով, որուն եզրակացութիւնն է՝ թէ Ս. Յակոբ հայոց սեպհականութիւնն էր 1318էն առաջ. ինչպէս զիտել կուտայ Սաւալանեանց, եթէ հայերէն գիտնար՝ պէտք պիտի

չունենար ատոր, վասնզի այդ թուականին չատ տառ չհայեր պատմական վաւերագրեր ունին հայկական սեպհականութեան մասին:

Պէտք է յիշել նաեւ «ազգային երաժշտութեան» մասին Եղիա Տնտեսեանի յօդուածաւորքը (Բ. 98, 107 և այլն). և Իսահակ Եպս. ի ու Տրմսթէոս վրդ. ի ուղեորութիւնը ի Հապէշիտան, և անոնց թղթակցութիւնները, որ գրեթէ Բ. տարուան ամէն թիւի մէջ կայ: Եւ յետոյ, զիրքով ալ տպուած է՝ հայերէն և ֆրանսերէն թարգմանութեամբ: Եսայի պատրիարքի նամակները՝ ուղղուած Եթովպիոյ թագաւորին՝ ֆրանսերէն ալ զրուած է:

* * *

Կարծեմ կարելի եղաւ համառօտ դադափար մը կազմել Սաւալանեանցի խմբագրած Սիօնի 2 տարուան բովանդակութեան մասին: Թէ և ինքը տառնալին խմբագրած է զայն, և սակայն, քանի մը ստորագրութիւններ և աշակերտներու անուններ ևս կ'երևին Սիօնի էջերուն վրայ: Բայց պէտք է բռնել թէ յօդուածները ամէնքն ալ ինքնագիր չեն, այլ ոմանք թարգմանութիւն, և ուրիշներ ձեռագիր, և արդէն մեծ ծաւալ մըն ալ չունէր Սիօն, 16 միջակ էջեր:

Անհրաժեշտ կը նկատեմ Սաւալանեանցի կարծիքը հոս մէջ բերել՝ իր խմբագրած թերթի մասին: «Եսայի (պտրք.) զպրանոցը կամ ձեմարանը կարգի դնելէ և ապարանին գործաւորներն ու աշխատութիւնները շատցնելէ ետք, փափաքելով պսակել ողբին ակնկալութիւնը, առաջին անգամ ըլլալով ձեռնարկեց ամսաթերթի մը հրատարակութեան ու անոր խմբագրութիւնը յանձնեց դարձեալ իր քարտուղարին: Վերջինս այս բռն ալ վրան առաւ, ու յանուն Միաբանութեան աշխատելով՝ փառաւորեց անոր պատիւը ողբին առջև: Ամբողջ երկու տարի (1866 և 1867) խմբագրեց ան Սիօնը — այս էր այդ գրական(?) հանդէսին անունը —, ու ապա յանձնեց Միաբանութեան, որուն մէջ հասած էին արդէն զայն վարելու կարող անձեր: Բայց խոհեմ ձեռքերու չյանձնուեցաւ գծախտաւոր խմբագրութիւնը

թերթին, որ փոխանակ Ս. Աթոռին պատիւը բարձրացնելու՝ անլուր անորդանքներու և անմարսելի թշնամանքներու նշանակ ըրաւ անոր գահակալը, ու մեծ վիճմը բացաւ Ս. Աթոռին ու Եգիպտոսի թեմին միջև, բարոյական և նիւթական վնասներ հասցնելով Միաբանութեան: Ոչ միայն այսքան՝ այլ նաեւ գծութիւն ու հակառակութիւն ձգեց էջմիածնի ու Երուսաղէմի աթոռներուն միջև: Այս ամէնուն վնասակար գործիք մը եղաւ Սիօն, հակառակ իր նշանակութեան և սկզբունքին, որ էր խաղաղութեան հրեշտակ ըլլալ ողբին մէջ, շտեմարուն ըլլալ կարեւոր գիտելիքներու, ինչպէս նաեւ՝ կրթարան բարուց և վարդապետ բարոյականութեան» (Պատմ. Երուսաղէմի Բ. հատոր, էջ 1139):

Պէտք է խոստովանիլ, սակայն, թէ Սաւալանեանց անտառ չէ իր դատաստանին մէջ՝ իրմէ վերջ եկող խմբագիրներն ու Սիօնը մեղադրելու փութիտութեամբը, ճիշդ է որ Սիօն վիճարանութեան բռնուած է Եգիպտոսի Աթոռապատկան կալուածներու խնդրոյն համար, ուրիշ թերթերու հետ, որոնք շատ աւելի անգուսպ և անիրաւ էին, և էջմիածնի մասին բաներ մը զրոյծ է, սակայն, աներկբայ կարելի է ըսել թէ յորդ տարիները աւելի լեցունկ է Սիօնը կրօնական և բարոյական յօդուածներով. ծաւալն ալ ընդարձակած է (24 էջի) քան Ա. և Բ. տարիները: Սաւալանեանցի սրտիցաւը Գարեգին Մուրատեանցի (Մեկքիսեղեկ վրդ.) իրմէ գերադասուիլն էր, որուն յանձնուած էր Ժառանգաւորաց վարժարանի ուսուցչութիւնն ու Ամսագիրի խմբագրութիւնը, և որ զարգացած երիտասարդ մըն էր, և բնական է որ Սաւալանեանցի ուղղութեանը չհետեւէր: Ահա՛ թէ ի՞նչ կը գրէ Մ. Արքեպիսկ. Օրմանեան՝ այս մասին իր Ազգապատումի վերջին հատորին մէջ. «Սիօնը նմանօրինակ հանդեսներէն աւելի բարձր բան մը չէ եղած, և որ եւսն է յայտնի չէ թէ ո՞ր շրջանակի և ո՞ր դասակարգի սահմանուած է, զի իմաստասիրական և կրօնական ուսումնասիրութեանց հետ աշակերտական շարադրութիւններ կը յաճախեն: Նեխարք Ազգային Պատմութեան մակագիրին ներքեւ Երուսաղէմի զրչագիրները շատ աւելի նիւթ կրնային մատակարարել, քան որչափ ինչ օգտուած է

Սաւաւանեան. իսկ իւր յաջորդները զայն բնաւ իսկ զանց ըրած են, որ պատմական ուսումնասիրութեանց համար շատ պիտանի զլուխ մըն է: Երբեւնոք մի Աթոռին պատմական յիշատակներուն և ժամանակակից զիպուածներուն ալ մեծ ուշադրութիւն դարձուցած է, բայց այս զիտողութիւններով մէկտեղ առաւելագոյն օգուտին տեսակէտը պէտք է մղէ մինչեւ եղածը ուրանալու: Ո՛ւր էր թէ երբեւնոք մ'այսօր ալ ունենար իւր Սիոն ամսագիրը, գոնէ պարագայք ներէին Նոր Սիոն մը հրատարակել: Սաւաւանեան, միշտ անձին պաշտպանութեան ձգտումով ոգևորուած, դարձեալ իրեն յաջորդներուն վրայ կը թողու Սիոնի գաղարման մեղադրանքը. . . » (Գ. էջ 4206):

Գ—ԺԲ ՏԱՐԻ (1868—1878)

Գ. տարիէն սկսեալ բաւական մեծ փոփոխութիւններ կը տեսնուին Սիոնի մէջ, նախ ծաւալը 14 էջէն կ'ընդարձակի 24ի, կէս պրակի յաւելումով, թուղթը և տպագրութիւնը նոյնն են: Աւելի զարկ կը տրուի կրօնաբարոյական ճիւղին, յօդուածագիրներու ստորագրութիւնները կը շատնան, մանաւանդ ժառանգաւորներու: Խըմբագրութիւնը կը յանձնուի երիտասարդ ուսուցիչ Գարեգին Մուրատեանցի, որ Ղարապաղէն եկած էր 1867 ին կուսակրօնութեան սքեմ հազնելու, և ժառանգաւորաց վարժարանի մէջ ուսուցիչ կարգուած էր: Մուրատեանց 1869 Յունիս 22 ին վարդապետ կը ձեռնադրուի Միւլքիսեղեկ անուանակոչութեամբ, Գէորգ Գրիգորեանի հետ — որ կը կոչուի Մակար — և վերատեսուչ կը նշանակուի վարժարանին:

Արդարեւ, կարծես թէ Սիոն քիչ մը կ'իյնայ, աշակերտական շարագրութիւններու շատ տեղ կը տրուի: Գ. թիւի առաջնորդող յօդուածը՝ «Յառաջդիմութիւն», ստորագրած է ժառանգաւոր մը, Յակոբ Ա. Պոլսեցի (= Գարբիէլ վրդ. Անոյշեան), (49—54), որ բաւական երկայն է, 5 էջ: Արդէն ասկէ վերջ տեղ կը տրուի երկար յօդուածներու:

Դժուար է ճշդել՝ թէ Միւլքիսեղեկ վրդ. ի խմբագրութեան շրջանը մինչև ո՞ր թուականը տեւած է, վասնզի թերթին մէջ

չէ գրուած խմբագիրներու անունները, և նոյնիսկ յօդուածներէն շատեր անստորագիր են, ու ո՛չ մէկ ծանօթութիւն կը զըտնենք խմբագրութեան մասին, աւելի առաջնորդող յօդուածներէն կը հետեցնենք, սակայն անոնք խմբագրական չեն, այլ որ եւ է յօդուած կը դրուի առաջին էջին վրայ: Միւլքիսեղեկ վրդ. (ապա եպս.) մինչեւ վերջընթեր տարին, 1876, կը գրէ թերթին մէջ, ուր կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն իր «Կրթարան Աւետարանական բանից» յօդուածները, զորս Փրանսերէնէ համառօտելով հայացուցած է, և որոնք առանձինն տետրակներով ալ տպուած են 1871էն սկսեալ, 8 տետրակ:

1869—71 Կիւրեղ վրդ. Սրապեան տպարանի տեսուչ եղած է, և կ'ենթադրուի թէ Սիոնի ալ խմբագիր եղած է, թէ և ո՛չ մէկ տեղեկութիւն կը գտնենք այդ մասին, իր ստորագրութիւնն ալ գրեթէ շատ քիչ կը տեսնենք թերթին էջերուն մէջ:

1873 էն սկսեալ շատ կը հանդիպինք Գ. Ս. Խ. (= Գարբիէլ սրկ. Խապայեան, այժմու, Կիլիկիոյ վեհաշնորհ և ալեգարդ Սահակ հայրապետը) և Մամբրէ վրդ. Մարկոսեան ստորագրութիւններուն, որոնց յօդուածները թերթին կարեւոր էջերը կը գրաւեն: Գարբիէլ սրկ. ի առաջին ճառը՝ խօսուած Ս. Վարդանանց տօնին, կը տպուի Սիոնի մէջ 1872 ին (Բ. թիւ), երբ Միւլքիսեղեկ վրդ. խմբագրապետն էր Սիոնի:

1873 Յունիսին, Միւլքիսեղեկ վրդ. այցելու կը նշանակուի Ռումէլիի, Ռումանիոյ, և Աւստրիոյ—Հունգարիոյ հայերուն. ուստի կը հեռանայ Ս. Աթոռէն մինչև 1874 ապրիլ, 9 ամիս, երբ կը վերադառնայ և իր տեղեկագիրն ալ կը հրատարակէ Սիոնի մէջ (1874. թիւ 5): Իր բացակայութեան ընթացքին՝ հաւանորտը Գարբիէլ սրկ. վարած ըլլայ թերթին խմբագրութիւնը, քանի որ առաջնորդող յօդուածներէն ոմանք Գ. Ս. Խ. ստորագրութիւնը կը կրեն: Միւլքիսեղեկ վրդ. վերագարծին անշուշտ դարձեալ խմբագրութիւնը ձեռք կ'առնէ, մինչև վերջին տարիները երբ Զմիւռնիոյ առաջնորդ կ'ընտրուի: Իսկ վերջին 2—3 տարիները Գարբիէլ սրկ. կը խմբագրէ թերթը: 1877, Յունիս 13 ին վարդապետ կը ձեռնադրուի

ան^(*), թերթին խմբագրութիւնը այս մասին շատ քիչ տեղեկութիւն կը հաղորդէ մեզի:

1. ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Գ. տարուան Ա. թիւի առաջնորդող յօդուածը նոր տարուան մասին խորհրդածութիւններ կը բովանդակէ, որուն վերջին մասին մէջ կ'ըսուի՝ թէ «24 երեսէ բաղկացեալ ամսատետր պիտի ստանան Սիօնի մեծագատիւ բաժանորդները փոխանակ 16ի, առանց գնոյն վրայ յաւելուած մ'ընելու, որ էր երկու արծաթ մէճիտ, ճանապարհի ծախսով, կանխիկ վճարելի» եւ կ'աւելցնէ «Իսկ Սիօնի ներքին պարունակութեան մասին այժմ քանիւ մեծամեծ խոստովութիւններ չենք ըներ, այլ կը յուսանք ի ժամանակին դործով պատկել ընթերցող հասարակութեան իրձը»:

Ուրեմն թերթի ուղղութեան մասին նոր բան մը չեն ըսեր, սակայն, բովանդակութեան նայելով՝ կը տեսնենք որ բաւական կարեւոր փոփոխութիւններ եղած են. նախ, շատ քիչ տեղ տրուած է պատմական-բանասիրական եւ գիտական նիւթերու, եւ ընդհակառակն, լայն տեղ տրամադրուած է կրօնական եւ բարոյական յօդուածներուն, որոնք առաջին երկու տարիներու մէջ նուազ էին: Նիւթերու բաժանումը գրեթէ չկայ, քիչ մը խառն է, աններդաշնակ եւ անհամաչափ, զանազան նիւթերու մասին կը խօսի, մերթ շատ երկար յօդուածներ կ'երևին, եւ աշակերտական գրութիւնները կը բազմանան: Նիւթերու ցանկն ալ կանոնաւոր չէ, ամէն ամիս իրարու տակ դրուած են ցանկին մէջը, միայն երբեմն, կրօնական, բարոյական, ժամանակագրական եւ մերթ բանասիրական ստորաբաժանումներով, որոնք կը կազմեն թերթին կարեւոր նիւթերը: Ե. տարուան ցանկը խոռոն է, իրարու ետեւէ շարուած են յօդուածները. Զ. տարուան ցանկը կը պակսի կազմուած Սիօնի ետեւը, կ'երևի թէ ինկած է: Էտան է նաեւ է. եւ Ը. տարին. Թ. տարին նորէն ամ-

սական նիւթերու ցանկ մը դրուած է, իսկ Ժ — ԹԲ տարուան կը պակսին:

Սիօնի ուղղութեան մասին աւելի յարմար կը նկատեմ թերթին յայտարարութեան «Բանի մի խօսք»էն մէջ բերել այն մասը, որ կը բացատրէ զայն. «Սիօնը, ինչպէս անշուշտ ղրտած են բանիմաց ընթերցողք, առաւել բանասիրական յօդուածներ հրատարակեց իւր նախորդ շրջանին մէջ, քան թէ ազգային խնդրոց վրայ խօսեցաւ: Կարող ենք տեսլ, որ քանի մի խնդրոց նկատմամբ բոլորովին լռութիւն պահպանեց: Սակայն հրապարակուել խոստովանիմք, որ այս լռութեան պատճառը ո'չ թէ Սիօնի անտարբերութիւնն էր կամ անձեռնհասութիւնը, այլ լոկ արտաքին պարագաներ: Սիօնը կը յուսայ ներկայ շրջանին մէջ ազգային խնդրոց վրայ աւելի խօսիլ եւ խորհրդածել, միշտ յորդելով իւր սկզբունքը, որ է իւրաքանչիւր խնդիր ընդհանուր առմամբ քննել եւ պարզել, քան թէ մասնաւորաց վերածել...»:

«Սիօնը կը յուսայ նոյնպէս ներկայ շրջանին մէջ գրաքննական յօդուածներ եւս հրատարակել, ըստ ամենայնի պատկառկալով անկողմնասիրութեան: Իսկ աշակերտաց ճառերու, թագմանութեանց եւ տաղաշափութեանց տպագրութեան մասին ապահով ենք արդէն որ ներդաշնակ կը լինին մեր ընթերցողները, որովհետեւ մեր նպատակն է առաւել քաջալերել աշակերտաց ջանասիրութիւնը, քան թէ իբր մեծիմաստ շարագրածներ հրատարակել:

«Այս նորամուտ շրջանին մէջ պարտք կը համարենք նոյնպէս հրապարակուել ընդհակառակութիւն մատուցանել, թէ մեծարգոյ բաժանորդներուն իրենց համակրութեան եւ քաջալերութեան համար, եւ թէ այն անաշու բանագէտներուն, որոնք նամակաւ զանազան գիտողութիւններ զբոսած են մեզ եւ խոստացած են գրելու: Այս տեսակ անձինքը Սիօնի ճշմարիտ բարեկամներն են, եւ այս մեր անկեղծ խոստովանութիւնն է, զոր կը յայտնենք հրապարակաւ» (1869. էջ 3-4):

Իսկ 1876ին, 172 էջին վրայ «Աստեղագիտական» յօդուածին սկիզբը կը գրէ. «Դուցէ թէ ընթերցողք զարմանան մի այսպիսի վերնագրով յօդուած տեսնելով Սիօնի մէջ, որովհետեւ Սիօնն իբրեւ կրօնական

(*) «Մուրատեանի մեկնելէն յետոյ Սիօնը մինչ ի մահ հարձակուել պարտաւորութիւնն ալ մեզ վիճակեցաւ, Սահակ Կաթողիկոսի կատակի խօսքն է (Սիօն, նոր շրջան 1927, էջ 78):

խմբագրութիւն իւր առաջին օրէն սկսեալ ըստ կարելւոյն ջանացած է կրօնական ինքնազիր եւ թարգմանական յօդուածներով ընթերցող ազգայնոց միտքը լուսաւորել: Միայն այս վսեմ նպատակաւ մինչև ցարդ տքնած ու գրած է. ուստի այնչափ չէ հետամտած կրօնականին հետ նաեւ ուսումնական նիւթեր մատակարարել հասարակութեան: Սակայն այս միակողմանի ուղղութեամբ հասած է Սիօնը իւր նպատակին, այսինքն կրօնական ստուար թերթերով կարողացած է արդեօք ըստ իւր նպատակին, լուսաւորել, կրել եւ բարձրացնել, չնմբ կարող այս մասին որոշ պատասխանել. որովհետեւ այս այնպիսի մեծ հարց է, որոյ պատասխանը իւրաքանչիւր ընթերցող իւր կեանքով միայն կարող է տալ. որովհետեւ թրջափ ընթերցող, այնչափ տարբեր ճաշակ եւ զգացումներ կան:

Եւ կը թուէ մարդոց տեսակները, ոմանք կը կարդան կրօնական յօդուածներ եւ կ'օգտուին, ուրիշներ կ'զգան թէ ճշմարիտ են սակայն շուտով կը մոռնան, եւայն, եւ կ'ըսէ թէ նոր միտքերը հեռացուցած են նոր սերունդը կրօնական այն ոգիէն, որ նախնեաց քով ազգութիւնը պահպանելու ամէնէն հզօր ազդակն էր. եւ կ'աւելցնէ. «այս մասին ընդարձակ գրելը կը թողումք, ջանալով առ այժմ միայն ընթերցող ազգայնոց ճաշակաց համեմատ բազմակողմանի գործել Սիօնի պարունակութիւնը, հրատարակելով կրօնականին հետ նաև ուսումնական, պատմական, բարոյական եւ այլ կարևոր եւ օգտակար յօդուածներ թէ՛ ինքնազիր, եւ թէ՛ թարգմանական աշխատասիրութեամբ: Ուստի գոհունակութեամբ պիտի ընդունուին այն ամէն գրուածներն, որք եթէ իրենց պարունակութեամբ օգտաւէտ դատուին հասարակութեան»:

Հաւանաբար Գարրիէլ Ս. խապայենցն է խմբագրապետը եւ այս տողերուն հեղինակը, որ կ'ուզէ Սիօնը աւելի ճոխացնել կրօնականէն զատ նաև պատմական, ուսումնական եւ բանասիրական, կամ գիտական յօդուածներով:

Այժմ անցնինք բովանդակութեան, Գ. եւ Դ. տարիները միասին պիտի առնենք իսկ մնացեալ տարիները իւրաքանչիւրը առանձինն:

2. ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գ. ԵՒ Դ. ՏԱՐԻ, 1868–1869

Ա. Կրօնական. — Գ. տարին կրօնական յօդուածները տակաւին չափաւոր են, բարոյական բաժինը աւելի հարուստ է: Կրօնական յօդուածներէն իբրեւ կարևոր կարելի է յիշել. «Երդումն Գեր. Հասունի, եւ . . .» (էջ 54), 7 էջերու մէջ կը խօսի Հասունի երդումի մասին, զոր սկիզբը դրած է: «Տարբերութիւն կրօնական միութեան եւ միակերպութեան» (97). «Հերքումն», ուր կը խօսի Երուսաղէմի Հայ եւ Յոյն եկեղեցիներու տարբերութեան եւ համերաշխութեան վրայ (193–216): «Լուծումն 666 թուոյն Յովհաննու Յայտնութեան» (145). «Մեծն Ներսէս» (265). «Էջմիածին եւ Արարատ» (121):

Դ. տարի. — Յիսուսի Գրիստոսի կեանքի մասին ազատ թարգմանութիւն մը (45). «Ոնդիր կաթողիկոսական». առաջնորդող յօդուածը կաթողիկոսական թոռներու մասին կը խօսի (121–6), յաջորդ թիւին մէջ՝ «Ոնդիր Առաջնորդական», աւելի երկար յօդուած մը, 8 էջ (145–152), հետաքրքրական է «Մրցումն — Հրեա հայր եւ Քրիստոնեայ որդի» մակագիրով յօդուածը, որու մէջ կ'ըսուի թէ Ս. Աթոռիս տպարանին մէջ աշխատող հրեա ծագումով երիտասարդ մը քրիստոնեայ մկրտուած է Հայ Եկեղեցւոյ Ս. Աւագանին մէջ, եւ իր հօր նամակին, որ զինքը ետ կը կանչէ, կը պատասխանէ՝ թէ ինքը հաւատացած է որ Յիսուս հրէից խոստացեալ մեսիան էր, եւ քրիստոնեայ եղած է, ու իր հաւատքին վրայ հաստատ է (159): «Արդելք ընթերցման Ս. Գրոց» (178), եւ «Բարեկամութիւն Ս. Բարսղի եւ Ս. Գրիգորի» (180), եւայն:

Բ. Բարոյական. — Գ. տարի. — բարոյական յօդուածներով, քրիստոնէական շինիչ գաղափարներով ճոխ են Սիօնի այս եւ յաջորդ տարիներու թիւերը. — «Ծշմարտութիւն եւ Ստութիւն» (4), «Առաքինի եւ քաղաքակիրթ պատանի» յօդուածաշարքը, որ սկսած էր 1867ին, կը շարունակուի (25) եւ յաջորդ տարին կ'աւարտի ամէն թիւի մէջ զրուելով: «Նախախնամութիւն» (159) «Իրաւունք եւ պարտք սեպհականութեան» (165 եւայն), «Որհրդա-

ծութիւն Միաբանութեան վրայ» (269-76), երկար յօդուած մը, ժառանգաւոր մըն է ստորագրողը, Մկրտիչ սրկ. Տէր Ստեփանեան (= Մաղաքիա եպս.):

Դ. տարի. — «Ազնուականութիւն», կարճ յօդուած մը (252), որուն ետեւ բարոյական ոտանաւոր մը դրուած է, «Մնացարձ ազնուական մը» վերնագիրով, Մարկոս վրդ. Կէօմրիւքճեանի կողմէ: — Անշուշտ կարելի չէ բոլոր յօդուածները մի առ մի յիշել, մենք կարեւորները միայն յիշեցինք և պիտի յիշենք գաղափար մը տալու համար Սիօնի բովանդակութեան մասին:

Գ. Ուսումնական-դպրոցական. — Կրթական ճիւղին ալ բաւական կարեւորութիւն տրուած է, որուն գլխաւոր առարկան Ս. Աթոռի ժառանգաւորաց վարժարանն է, որ ա՛յնքան սիրելի կղած է միշտ անոր գահակալներուն և Միաբանութեան, վասն զի ան է որ Ս. Աթոռին արժանաւոր ժառանգաւորներ պիտի պատրաստէ: Սիօն գաստիարակութեան մասին քանի մը յօդուածներ կը հրատարակէ, զոր օր. «Դաստիարակութիւն» վերտառութեամբ երկար յօդուած մը ստորագրած է Յակոբ Յովակիմ Անոյշեանց (73-80), «Ժողովրդային կրթութեան» մասին ալ յօդուածաշարք մը կայ (217), որ կը շարունակուի յաջորդ տարին ալ (49 և 73):

Եսայի պատրիարք երբ Գահիրէէն կը վերադառնայ, ուր դաջած էր Ս. Աթոռի կալուածական գործերը կարգադրելու համար, աշակերտները ուղերձներ կ'արտասանեն, որոնք կը տպուին Սիօնի մէջ, (12-17), Կարապետ Տ. Ստեփանեան, ուտանաւոր ուղերձ մը, Յակոբ Յ. Ա. Պ. (Անոյշեանց) արձակ, ինչպէս նաեւ Ս. Գայիանեանց աշակերտուհիք:

Ամալերջի քննութեան հանդէսը սկսած է Յունուար 23ին, Բ. Թիւին մէջ կը հրատարակուի քննութեանց արդիւնքը և Գարեգին Մուրատեանի (ուսուցիչ) երկար ճառը, ինչպէս նաեւ աշակերտներու ցուցակը: Մուրատեան իր ստորագրութեամբ ուրիշ յօդուածներ ալ ունի այս տարուան Սիօնի մէջ: 141 էջի վրայ կ'ըսուի թէ Ս. Աթոռը նախապէս որոշած է որ 40է աւելի աշակերտ չ'ընդունիր, ինչ որ բաւարար թիւ մըն է: Զ. Թիւը գրեթէ ամբողջութեամբ Գ. Մուրատեան և ժառանգաւոր-

ներ լեցուցած են, որոնցմէ կ'արժէ յիշել «Խորհրդածութիւն մը դաստիարակութեան վրայ» յօդուածը, Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի տօնին առթիւ գրուած:

Դ. Տարի. — Ամանորի առթիւ ժառանգաւորի մը խօսած ճառը (էջ 4), եւ ոտանաւոր մը՝ ուրիշ աշակերտէ մը: Փետր. 10ին Ս. Վարդանանց տօնին ամալերջի հանդէս և պարգևաբաշխութիւն: Ծառերէն մին տպուած է նաեւ Ֆրանսերէն թարգմանութեամբ, Երուսաղէմի կառավարիչին խնդրանքին վրայ՝ որ Ֆրանսերէն և տաճկերէն տպուին այդ ճառերը: Թուրքերէն մըն ալ տպուած է (35-9), և նմանապէս քննութեանց և նիշերու ցուցակը, (առանց թուանշաններու, այլ՝ քաջալաւ, լաւագոյն, լաւ և տկար որակումներով):

Աղջկանց դաստիարակութեան ալ հոգ կը տանի Սիօն, վասնզի Ս. Աթոռը իր հովանիին տակ կը պահէր — եւ կը պահէ մինչեւ ցայսօր — Գայիանեանց աղջկանց վարժարանը, քաղաքացի հայոց համար. եւ ազգային դրուագներով ու բարոյական օրինակներով տրամախօսութիւններ կը հրատարակէ աղջիկներու համար, «Զրուցատրութիւն աշակերտուհեաց մէջ» (137), և «Բանախօսութիւն քանի մի օրիորդաց մէջ» (164 և 186):

Դ. Բանաստեղծական գլուխը կը պակսի, սակայն, բաւական ոտանաւորներ կ'երևին այս երկու տարուան թիւերուն մէջ, Յարութիւն Սրկ. Կէօմրիւքճեան (Մովսէս վրդ.) ոտանաւորներ ունի երկու տարուան թիւերուն մէջ ալ. — «Առակ մուրիկ եւ Զարասիրտ» (Գ. 9.), ուրիշ մը «Առակ իշխանութեան հասած հովուի մը» (44) աշխարհաբար, «Ի Ս. խաչն» (63), և «Թառառ առ պանդոկստ» (227), իսկ «Իղձք ոգեոյ առ սուրբն Սաղիմ» (179), ստորագրած է Համազասպ Ս. Էլլի Տիրհմեանց, Կարնեցի:

Դ. տարին (1869) արդէն վրդ. է Կէօմրիւքճեան, և կը ստորագրէ «Աղուէս կուզ և աքաղաղ» (204), աշխարհաբար. «Մաղթանք առ Ս. Երրորդութիւն» (224): Գ. տարի, Կ. Յ. Եաղճեան ալ ստորագրած է ոտանաւոր մը «Առ հայրենիս հառաչանք», ուրիշ մը ստորագրած է Կ. Բարունակեան: Իսկ Դ. տարին անստորագիր կայ «Տարբերութիւն բանաստեղծութեան

և տաղաչափութեան» վերնագիրով (193):

Ե. Այլեւայլ. — Կ'արժէ յիշել քանի մը ուրիշ յօդուածներ ալ, զոր օր. — «Նախապաշարմունք», ուսմկագիրտութեան մասին, որ կը խօսի ակապիւնիկի, փերիի, խոռքալսի, եւ ալի վրայ (Գ. 276). — «Ծանապարհորդութիւն յԱսորիս», (160 էն.) ստորագրած է Աստուածատուր վրդ. Տ. Յովհաննէսեան: Պ. Պետերմանի յօդուածը Հ. Ա. Այտընեանի Քննական Քերականութեան մասին, զրաբար (78). — Կալկաթայի Մարգարտիական Ճեմարանէն երբեմն թարգմանութիւններ և թղթակցութիւններ կը զրկուին Սիօնի: Դ. տարուան Ա. թիւէն սկսեալ ամէն թիւի վերջ «Զուարճալիք» կը դնէ: Թարգմանութիւնները քիչ են: Երբեմն ժամանակագրութիւնը Ֆրանսերէն ալ կը դնէ, (Դ. 166), վասնզի կ'ըսէ թէ բաւական օտար բաժանորդներ ունի. — Երուսաղէմի հիւպատոսներէն ու մանք: Յիշենք նաեւ «Բանասիրական» (էջ 274-82), գրաբար գրուած. «Կենսագրութիւն Բասգալի», թարգմանութիւն (Դ. Տարի). և «Եղիշէի» մասին պղտիկ ուսումնասիրութիւն մը (Դ. 32):

Յաջորդ տարիները շատ աւելի համառօտ պիտի անցնինք, թուելով միայն կարեոր յօդուածները:

Ե. ՏԱՐԻ, 1870

Այլևս Սիօնը իր որոշ ուղղութիւնը ստացած է, որ է Կրօնաքաղաքական ազգային հանդէս մը ըլլալ:

Ա. Կրօնական յօդուածներէն յիշենք. — «Հերժումն. հիմնական տարբերութեանց կաթողիկէ և էջմիածնական դաւանութեանց» գրքին (25. հայն 5 յօդուած) յօդուածաշարքը. Միթթարեաններէն Յովսէփ վրդ. Գաթըրճեանի հեղինակութիւնն է վերոյիշեալ գիրքը, որ ժամանակին մեծ յուզում յառաջ բերած է մեր մէջ, անոր սխալները կը հերքէ. — հետաքրքրական է «Դատաստան ընդէմ Քրիստոսի» կարճ տրամախօսութիւնը (90). — «Անմահութիւն հոգեւ» (84):

Բ. Բարոյական յօդուածներէն. — «Առակ բարոյական» ոտանաւորը (11), «Մոլութեան պատիժը նոյն իսկ իր մէջն է» (62), և «Ողճի ազատութիւն» յօդուածաշարքը (223 հայն):

Գ. Կրթական յօդուածներէն. — «Դաստիարակութեան» մասին 7 յօդուածներ, թարգմանուած գերմաներէնէ (30 և այլն): Իսկ ժառանգաւորաց վարժարանի հանդէսներու և քննութիւններու մասին միշտ կը գրուի Սիօնի մէջ (6, 67, 73, 112, հայն). Սիօն միշտ կը խօստովանի թէ աշակերտներուն գրութիւնները թերի են, և կը տպէ զանոնք քաջալերելու համար, և զոհացում տալու համար ուրիշներու փափաքին, որոնք կ'օգտին տեսնել անոնց ճառերը և յօդուածները:

Դ. Բանասիրական 4 յօդուած տպուած է 1870ի թիւերուն մէջ (97, 145, հայն): — Յիշատակենք նաեւ «Արկածք Արիսթոնօսի» (15 հայն), թարգմանութիւն զաղղիերէնէ, և Կատոնի «Յազազս բարոք կենցաղավարելոյ» յօդուածաշարքը (210, 234, հայն). թարգմանուած լատիներէնէ, գրաբար, Յակոբ զպիր Ծամճիկատէի կողմէ, 1723ին, օտանաւոր:

Ս. Տեղեաց խնդիրը (42 . .), լատինները կ'արգիլուին Ս. Յակոբի մէջ պատարագելէ (154-7), (տես նաեւ Ֆրանսերէն նամակը), Եսայի պատրիարքը կ'արգիլէ զանոնք՝ ըսելով թէ Պապին անսխալականութիւն հռչակելով՝ ան զմեզ իրմէ — Լատին Եկեղեցիէն — կ'անջատէ, որով մեզի հետ և մեր Եկեղեցիին մէջ զօրծ չունին կաթողիկէները, մեծ խնդիր կ'ըլլայ, հիւպատոսներ կը միջամտեն՝ օգուտ չ'ըներ, և Եսայի պատրիարք կը յաջորդ խաղաղապատել Ս. Յակոբը այդ տաղաուկէն:

1870-71, Սիօնի էջերուն մեծ մասը կը զրաւէ Ս. Տեղեաց խնդիրը, Եսայի պատրիարք կորովի կերպով կը պաշտպանէ ազգային իրաւունքները: Է. Թիւր (Յուլիս) 6 էջնոց յաւելուած մ'ունի, վերջէն տըպուած, «Ազգային» վերնագրով, որ կը բացատրէ Ս. Տեղեաց խնդիրը, և կը ջրէ հայ թերթերու սխալ տարաձայնութիւնները:

Այս տարի ոսմաւ օրհներ նուազ են. — «Առակ բարոյական» (11). Կարապետ Միրիճանեան, «Արուսեակ հայոց բախտին» (145) Թաթուլ. «Նահատակութիւն Վարդանանց» (65), «Ի նկարագիր պատերազմին Գաղկայ ընդդէմ Սկիւթաց» (153) Կ. Տ. Մ. (Կարապետ Տէր Մինասեան), «Առ Հայաստան» (285) նոյնը, և այլն:

2. ՏԱՐԻ, 1871

Ա. Կրօնական. — Մ. Վ. Մուրատյանի «Կրթական Աւետարանական Բանից» յօդուածաշարքը կը սկսի «Սիմոն Պետրոս» և «Սամարացիներ» (25, 49, 73, 121), որոնք միշտ սկիզբը կը գրուին, առանձին տետրակներով ալ հրատարակուած են միեւնոյն տարին: — Ս. Տեղեաց խնդիրը կը գրաւէ թերթին էջերէն կարեւոր մաս մը. Երդ. թիւը գրեթէ ամբողջութեամբ նուիրուած է ազգային իրաւանց պաշտպանութեան՝ Յունաց և Լատինաց դէմ. — «Ա. Փրկչի սեպհականութեան խնդիր» (133, 153 հւն): — Ս. Թարգմանչաց ի յիշատակ ոտանաւոր *sermon* խօսքի մը, (276): — Կարեւոր է յիշատակել «Հայկական պատասխանի յունական մօլեկրօն հրատարակութեան մը դէմ» յօդուածը. (97, 107), որուն մէջ կը հերքէ Աթէնքի Մեկեթիոս արքեպս. Եկեղեցական պատմութեան Թ. գլխուն — «Հայք և իրենց հերետիկոսութիւնը» — սխալները: Այդ պատմութեան համառօտութեան արտերէն թարգմանութիւնը տըպուած է Երուսաղէմ, 1867ին, յունաց Բիրիլոս պատրիարքի հրամանով: Իրաւ որ այդ գլուխը, որ երկու մասի կը բաժնուի՝ «Հին և նոր հայոց հերետիկոսութիւնք» (Ա. մասը 19 յօդուած է, իսկ Բ. ը 18), անունով, ծայրէ ի ծայր ստութիւն է և գրպարտութիւն, զոր օր. 1. յօդուածը կ'ըսէ «թէ Աստուած կը ստէ»:

— Բարոյական քանի մը յօդուածներ ալ կան զորս անհրաժեշտ չենք նկատեր յիշել:

— Ժառանգութեան վարժարանի ամսօրերի հանդէսն ու ճառերը, ըստ սովորականին, Մարտ 18ին (68): Կարապետ Մարկոսեան ալ (Մամբրէ վրդ.) ճառ մ'ունի (121):

Բ. Այլ և այլք. — «Բանասիրականք» (193) Ա. Յ. Այվազեան ստորագրութեամբ: — Աշըգեան կտակ, (241):

Սիօն մերթ վիճարանութեան կը բռնուի ժամանակի ազգային թերթերու հետ, ինչպէս Արեւալոյսի հետ, Եգիպտոսի Աթոռապատկան կալուածներու խնդրին համար: — Յօդուածները շատ երկար են, երբեմն միայն 3-4 յօդուածով կը լեցունին թերթին 24 էջերը: Ժամանակագրական

կը շարունակուի միշտ: Թարգմանութիւնները քիչ են. — Դերմաներէնէ թարգմանած է «Հին և նոր Երուսաղէմ» Յ. Ա. (89...) իսկ իբրեւ զիրք՝ կը հրատարակէ «Կարգադրութիւն առողջութեան» առողջապահական երկը, զոր Հնդկաստանէն զրկած է Դէորդ Աւետեան Ջաքարեանց, և որ զիւրին գրաբարով շարագրուած է. (4րդ թիւէն կը սկսի, էջ 81 և կը շարունակուի յաջորդ տարին ալ):

Է. ՏԱՐԻ, 1872

Ա. — Է. տարուան կրօնական և բարոյական յօդուածներուն մեծ մասը ստորագրած են Մամբրէ վրդ. Մարկոսեան և Գարրիէլ սրկ. Խապայեան: — Յիշենք ոմանք. — Բիսոսի մետրապօլիտ Գրիգորիոսի «Յաղագս միութեան հայկական և յունական եկեղեցեաց», զրքի մասին Մասիս թերթէն քաղելով՝ Սիօնի խմբագրութիւնը կը ներկայացնէ անոր առաջարկը, որ է յանձնաժողով մը կազմել երկու եկեղեցիներու զարգացած եկեղեցականներէն՝ և քննել միութեան խնդիրը: Խմբագրութիւնը կ'եզրակացնէ թէ պարապ աշխատանք մըն է. (20). հայ թերթերէն ոմանք կը քննադատեն Սիօնը այս մասին, որոնց կը պատասխանէ (40): — Եգիպտոսի առաջնորդական և կալուածական խնդիրներու մասին Կ. Պոլսոյ ազգային վարչութեան միջամտութիւնը և հրահանգը (25), «Պասքուլայ աղօթք և խնդրուածք» (121). Մամբրէ վրդ. ի «Երկու խօսք եկեղեցւոյ պաշտօնէից ուղղուած» յօդուածաշարքը (177 և շարունակութիւն) որ զիրքով ալ տպուած է, և յաջորդ տարին կը շարունակուի. կարեւոր է Գ. Ս. Խ. ի «Ծրագիր Մեսիական պաշտօնի Յիսուսի Բրիտոսի» երկար յօդուածը (169):

Բ. — Բարոյական յօդուածներէն յիշատակենք Գարրիէլ սրկ. ի «Բարոյական կրթութիւն» յօդուածաշարքը, միշտ սկիզբը զըրուած է, որ ենթադրել կուտայ թէ խմբագրութեան մէջ կարեւոր տեղ ունի: — Մամբրէ վրդ. և Գարրիէլ սրկ. այս և յաջորդ տարիներու կարեւոր դէմքերն են Սիօնի մէջ:

— Քարոզի մասին բնաւ տեղեկութիւն չի տար Սիօն, և ո՛չ ալ քարոզներ

կը հրատարակէ, թէ եւ Ս. Աթոռի մէջ լաւ քարոզիչներ կային այդ շրջանին. — Մեկ-քիսեղեկ վրդ. Մամբրէ վրդ. Մարկոս վրդ. եւ ուրիշներ:

— Զեռագիրներ գրեթէ չեն հրատարակուիր. միայն Գարրիէլ պատրիարքի նոմակը ուղղուած Յովհաննէս Կարբեցի Կաթողիկոսին՝ տպւած է (64), որ գըրուած է 1839ին Համարածման տեղոյն յունաց բռնաբարութեան մասին:

Մամբրէ վրդ. աշխարհաբար ոտանաւորներ ալ կը գրէ: (213-5)

Գ. Բանասիրական քանի մը յօդուածներ կան այս տարուան թիւերուն մէջ Ա. Յ. Այվազեանէն, (101, 112 եւն) զանազան նիւթերու շուրջ: Ուրիշ մը «Բանասիրական» վերատուութեամբ քամախօսութիւն մըն է քննադատութեան մասին (152):

Սիօն ամէն նիւթի մասին կը գրէ, թըռչուններու, բոյսերու, մեծ դէմքերու, (Նաբուէնի) եւայլնի մասին: Անդլիոյ թագուհիին նամակը ուղղուած Եսայի պատրիարքին՝ անգղիերէն բնագրով եւ հայերէն թարգմանութեամբ (165):

Դ. Դպրոցական հանդէս ուխտաւորներու ներկայութեան, որոնց կողմէն կը պատասխանէ Մեսրոպ վրդ. Մոկացին, Վարագայ ուխտէն (83): Հետաքրքրական եւ կարեւոր է «Մրագիր ուսմանց Ժառանգաւորաց Վարժարանի, եւ պոյմանները աշակերտներու ընդունելութեան»: Ուսմանց եւ զիտութեանց զխաւօր առարկաներ են՝ կ'ըսէ, «Ասուած, Մարդ եւ Բնութիւն» եւ դպրոցին նպատակն է զանոնք մանկան ճշմարտապէս ճանչընել: Ա. գլխուն տակ դրուած են. — 1. Ստեղծագործութիւն, 2. Քրիստոնէական, 3. Բարոյագիտութիւն, 4. Եկեղեցական պատմութիւն, եւ 5. Աստուածաբանութիւն: Այս ծրագիրը հրատարակած է Ս. Աթոռի Ուսումնական Խորհուրդը, իբրեւ առեւտրային ստորագրած է Մեկքիսեղեկ վրդ., իսկ իբրեւ առեւտրային՝ Գարրիէլ սրկ. խապայեան: — Այս տարուան քննութիւններու ցանկը տե՛ս էջ 168:

Ը. ՏԱՐԻ, 1873

Ա. Կրօնական. — Գարրիէլ սրկ. համարձակ կը գրէ Կրեմլի. Ժողովի եւ կա-

թողիկոսի մասին (Դէորդ Դ.), (էջ 8), պատասխանելով թերթերու քննադատութեանց, կ'ըսէ թէ միշտ ալ Ս. Աթոռի Միաբանութիւնը պաշտպանած է էջմիածինը: «Որդիք Աստուծոյ», յօդուածաւարքը (28, 49...), «Կրթարան Աւետարանական բանից» շարքին Դ. կը տպուի: — Մեկքիսեղեկ վրդ. զանոնք գաղիերէնէ թարգմանաբար գրած է — «Երկու խօսք եկեղեցւոյ պաշտօնէից ուղղուած», կ'աւարտի Մամբրէ վրդ. Մարկոսեան ուրիշ յօդուածներ ալ ունի, ան այս եւ յաջորդ տարիներու Ս. Աթոռի մտաւորական եւ ուսումնական նշանաւոր դէմքերէն է: Անիկա նշանաւոր է նաեւ իր խղաներկ սրբազան պատկերներովը, որոնք բաւական առատութեամբ մինչեւ ցայսօր պահուած են, անշուշտ արուեստի կատարեալ գործեր չեն անոնք: Յիշենք նաեւ. — «Գեղեցկութենէ Ս. Գրոց» (31), «Հրաշալի հաստատութիւն կրօնի» (187), «Առանց քրիստոնէութեան քրիստոնեայ» (195), «Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտը» (226), «Հեքիւտն քննադատութեան եկեղեցական պատմութեան Հ. Մ. Վ. Մուրատեանցի» (217), երկար պատասխան մը, 9 էջ:

Բ. Բարոյական յօդուածներէն. — «Անկեղծ խոստովանութիւն իբրեւ միջոց քաւութեան եւ սրտի խաղաղութեան» (130) Մամբրէ վրդ. ի աշխարհաբար ոտանաւորը, բարոյայից արամախօսութիւնը «Բան ի նոհատայութիւն Վարդանանց» (38), «Մարդ կատարեալ» (209):

— Ուխտաւորներու համար մասնաւոր քարոզ եւ դասախօսութիւն տեղի կ'ունենայ՝ ու Ս. տեղեաց եւ բարեպաշտութեան մասին կը խօսուի իրենց: «Եկեղեցական երգեցողութիւն» (79):

— Ոտանաւորներ շատ քիչ են այս տարի:

Գ. Կրթական յօդուածներէն յիշենք, «Դաստիարակութիւն կանանց», երկար յօդուածաւարքը, 8 յօդուածներ (էջ 8 եւն) Ա. Պ. Վ. ստորագրութեամբ:

Ժառանգաւորաց դպրոցական հանդէսներն ու տամպերջի քննութիւնը ըստ սովորականին (1, 126) Ս. Սահակ եւ Մեսրոպ... Սիօն կը զանգուտի թէ շատ աշակերտ կը զրկուի դուրսէն, Ժառանգաւորաց Վարժարան, (23):

— Յիշենք նաև «Առողջական» երկար յօդուածաշարքը, Մամբրէ վարդապետ Մարկոսեանի, որ յաջորդ տարիներ յօդուածներով կ'աւարտէր: «Մարդու հոգեկան ներդաշնակ կրթութիւնը» Յ. Շուխտի. թարգմանութիւն գերմաներէնէ, Զ. Ի կողմէ (145):

— Արեւոյտ թերթը կ'ըսէ թէ երուսաղէմ եւ Կ. Պոլիս աշխարհաբար գրեթէ ազգավնաս սովորութիւնը ունին, եւ գրաբար կը մեղցնեն, որուն Սիօն կը պատասխանէ՝ թէ երուսաղէմ երկուքին ալ հոգ կը տանի եւ թէ Արեւոյտը անգէտ է մեր դասական լեզուի գեղեցկութեան:

Թ. ՏԱՐԻ, 1874

Ա. Կրօնական. — Աստուածաբանական եւ կրօնական ուսման մեծ հոգ կը տարուի ժառանգաւորաց վարժարանի մէջ, ասոր համար Սիօնի էջերը կը զարդարուին Մելքիսեղեկ վրդ. Ի իմաստալից յօդուածներովը. — «Հովուական Աստուածաբանութիւն» (12), «Խնչ պիտի լինէր ընկերականութեան վեճակը եթէ քրիստոնէութիւնը չլինէր աշխարհի վրայ» (9, 96...) յօդուածաշարքը, 4 յօդուածներէ բաղկացած, զոր Շաթոպրիանէ թարգմաններ է Գ. Տ. Յ. Իսմայէլացի (= Կէորգ Տէր Յարութիւնեան, ապա Կէորգ եպոս. Երէցեան), «Ուսումն քրիստոնէութեան» (49), «Աստուած (նախկին փիլիսոփայութեան քաղութաւածոյք» (117, 137), նոյնպէս գաղիներէնէ թարգմանուած Գ. Տ. Յ. Իսմայէլացիի կողմէ, «Մարդաբանական յարակցութիւն ընդ մէջ Հին եւ Նոր Կտակարանաց» (234...), «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յերկիր...» (149), «Հաւատք եւ Յոյս» (246), «Մարդկային ազգի կրօնքը» (273), «Ի միտունդն Քրիստոսի» (283), «Կրթարան աւետարանական բանից» յօդուածաշարքէն երկու յօդուածք (208, 217): Ինչպէս կը տեսնուի, կրօնական, Ս. Գրական եւ եկեղեցադիտական յօդուածներով ճօխ է այս տարի Սիօնը:

Բ. Բարոյական յօդուածներէն յիշատակութեան արժանի են. — «Կարեւոր է ուսանիլ զմարդն» (169), որ անհրաժեշտ է բարոյական դաստիարակութեան համար: «Սիրտ մարդոյ» (225), «Ատախօսութիւն» (94) եւ այլն:

Գ. Դպրոցի մասին, ըստ սովորութեան, կը գրէ ամէն տարի ամսագրի թննութեան, հանդէսի եւ ուրիշ հանդէսներու մասին, եւ կը տպէ ճառերէն ոմանք. — Ամանորի ոտթիւ (18), Վեցամսեայ թննութիւն եւ Վարդանանց հանդէս (32), Ամսագրի հանդէս (159): Այս տարի 47 աշակերտ ունի ժառանգաւորաց վարժարան, որոնցմէ 13ը նախակրթարանի մաս կը կազմեն: Ուսումնական գլխուն տակ դրուած է ժառանգաւորի մը (Խ. Ս. Մէնէմէնցի) յօդուածը «Թուագիտութեան կրթութիւնը» մակագիրով (162):

Դ. Զանազան յօդուածներէն յիշենք քանի մը կարեւորները. — բանասիրական՝ «Հնդկաստանի կռապաշտներու սովորութիւնները» (248, 278), հետաքրքրական է «Գովուրիւն ի վերայ հերիսայի» երգիծական ոտանաւորը (132), որուն հեղինակն է Եղեսիացի Մինաս զպիր, որ Լեհաստանէն կը գրէ: «Ասորի կաթողիկոսի խնդիր» (199), Երուսաղէմի ասորիներ կը գիմեն մեր պատրիարքին (Եսայի) ըսելով՝ թէ իրենք հայոց հպատակ են եւ կը խնդրեն որ զիրենք պաշտպանէ, եւ իրենց սիրելի եպիսկոպոսը պահէ իր թոռին վրայ, ուրկէ կ'աւզէր հեռացնել զայն իրենց նոր կաթողիկոսը, զոր չեն ուզեր ճանչնալ: Տէրոյնց Զամուրճեան պատուելիի հետ վիճաբանութիւն, է. Տիեզերական ժողովի մասին, զոր մեր եկեղեցին չ'ընդունիր (201):

1873 ին Մելքիսեղեկ վրդ. հովուական այցելութեան գացած էր Եւրոպա, 1874ին կը վերադառնայ եւ իր տեղեկագիրը կը հրատարակէ Սիօնի մէջ (96), իր բացակայութեան, հաւանաբար խմբագրութիւնը կը վարէր Գարրիէլ սրկ. որ այս տարուան առաջնորդող յօդուածներէն շատերը կը ստրագրէ:

Մասին թերթէն կ'արտատպէ Սիօն, մերենցի «Ներկայիս վրայ խորհրդածութիւն» անունով յօդուածը (114, 121):

— Ս. Աթոռի Միաբանական Ընդհանուր Ժողովի 1874ի առաջին նիստը Յունուար 10ին (7): Առաջին անգամն է որ Սիօնի մէջ կը հանդիպինք այս յիշատակութեան: Նոյնմբերին ալ կը գումարուի (263):

Յիշենք նաև «Երգ Հայաստանի շինական խնճոյից» (257), գինիի մասին աշխարհաբար երկար եւ զուարթ ոտանաւոր մը:

ժ. ՏԱՐԻ, 1875

Սիօնի մէջ նիւթերու բաժանումը կանոնաւոր է, ինչպէս սակէ առաջ ալ ըսինք, յօդուածները խառն են: Մերթ շատ համանման, նոյնիմաստ յօդուածներով կը կը լեցուին թերթին էջերը:

Աւելի կրօնական ու բարոյական նիւթերով ճոխ է, թէեւ հանդէսին ճակտին վրայ կը մնայ միշտ «ազգային, բանասիրական և գրագիտական» պիտակը, որ ճշգրիտ որակում մը չէ թերթի բովանդակութեան և ուղղութեան:

Ա. Կրօնական նիւթերու շուրջ թարգմանութիւններ կ'ընէ Զաքար Մ. Համբարձումեան, էմմէ Մարթէնէ: Ուխտաւոր մըն է ան, անցեալ և այս տարիներու մէջ ուխտաւորներէն ուրիշներ ալ թարգմանութիւններ ունին:

«Ամուսնութիւն և ամուրիութիւն եկեղեցականաց» (212): Մերթ դուրսէն կարեւոր խնդիրներու մասին կը գրէ, զոր օր. Ռուս թերթէ մը (Գոլոս = Զայն) կ'արտատպէ «Քննութիւն աստուածաբանութեան վարդապետի աստիճան ստանալու համար» (110), զոր ուսմը մը գրած է Հայ եկեղեցւոյ մասին, ուսումնասիրելով Ն. Շնորհալիի Դաւանաբանութիւնը: Երկար յօդուած մըն է «Խորհուրդ և միութեան գործ» վերնագիր կրողը, զոր ստորագրած է Խորէն վրդ. Մխիթարեան, որ այս տարի բաւական յօդուածներ ունի Սիօնի մէջ:

Բ. Այս տարի իբրեւ նորութիւն կը զնէ «Ծաղկաքաղ ամերիքական» մակագիրին տակ՝ կրօնական և բարոյական սիրուն կըտորներ և ոտանաւորներ. — «Յափշտակուած զէնքեր» (145), «Հաւատքով ապրիլ» (177), և երկու ոտանաւորներ՝ «Քրիստոս առ քրիստոնեայն» (180) ու «Մանուկն և Քերովըն» (181): Ինչպէս նաև «Ծաղկաքաղ Բրիտանական», քանի մը կրօնական ոտանաւորներ (153), զորս կը թարգմանէ Յովս. Թ. Տամկաճեան:

Սիօն կը տպէ Թէոդորոս պատրիարքի կոնդակը (32), որ Երուսաղէմ չկայ, եւ Ալլիի հրովարտակը (37): Հետաքրքրական է «Բեթղէնէմի հայոց ծագումն ու թիւը» (= 100 է աւելի է) (62):

Յունաց վանքի և պատրիարքի ըն-

տութեան մասին յաճախ կը գրէ և լուրեր կը հաղորդէ: Մասինէն առնելով՝ կը հրատարակէ կալսերական հրովարտակը (274):

Գ. Ժառանգաւորաց Վարժարանը Մեծ Պահքի վերջին օրերը ուխտաւորներուն յատուկ հանդէս կը սարքէ ամէն տարի, և ուխտաւորներէն մին շնորհակալութեան ճառով մը կը պատասխանէ (25, 78): Կարեւոր է «Ժողովրդային կրթութիւն ի Զուիցերիա» յօդուածաշարքը (Թիւ 3, 4, 5):

Դ. Ոսանաւոր քանի մը տրամախօսութիւններ կան այս տարուան Սիօնի թիւերուն մէջ. — «Հակադրութիւն բարոնաբար. — Անտոն եւ Աշխարհ» (90, 96), «Միրզայ առ Մասիս և Մասիս առ Միրզայ» (106). Ո. Դ. Բ. ստորագրութեամբ: Եւ «Բարաւոնութիւն. — Տրամախօսութիւն, Քաջ թագաւոր և Վատ թագաւոր» (236):

Մամբրէ վրդ. Մարկոսեան, Մուրատեան Բասգալի Մուրատ զաւկին մահուան առթիւ «Եղեց» մը կը գրէ (203), (Եղերգ սխալէ, պէտք է գրել Եղեցեց, ինչ որ ճիշդ գրուած է 1877 ի ճշգ. էջին վրայ):

— Մ. վրդ. Մուրատեանց կը հրատարակէ «Տիփտիկոն կամ յիշատակագիրք եկեղեցւոյ» յօդուածը, զոր գրած է Դարբիէլ զպիր Փոթիշանցի (226):

Միար. Ընդհ. Ժողով ապրիլի մէջ (87):

Սիօն գրեթէ մատենախօսական չունի, միայն Դրոց ու Բրոցի մասին գրած է (22):

ժ. ՏԱՐԻ, 1876

Այս տարուան Սիօնի մէջ քանի մը նոր ստորագրութիւններ կը տեսնենք. — Դ. Ս. Շահանեան (Գէորգ սրկ.) գրեթէ ամէն թիւի մէջ բարոյական և կրօնական յօդուածներ ունի: Աշակերտներէն Աւետիս Կարապետեան, ամէն թիւի մէջ, առանց բացառութեան, ոտանաւոր մ'ունի, երբեմն շատ երկար և գրաբար, իսկ Մ. Ս. Յակոբեան (= Մելքոն սրկ. յետոյ Վահան վրդ.) ֆրանսերէնէ կը թարգմանէ Պիլֆոնի, Մոլիէրի, և Շիլլերի կենսագրութիւնները, եւ Յ. Տամկաճեան, որ անցեալ տարուէն սկսեալ թարգմանութիւններ (անգղիերէնէ) և ինքնագիր յօդուածներ ունի:

Ա. Կրօնական. — Մեկքիսեղեկ վրդ. ի «Կրթարան աւետարանական բանից» կը շարունակուի և կ'աւարտի, «Տաճարի քաջերը» (7) և «Հերմաս և Ոնեսիմ», տրամախօսութիւն (36, 73), որ վերջին և Բրդ. դասն է և Տեառակը: Գ. Ս. Շահանեանի առաջնորդող կրօնական յօդուածները գրեթէ ամէն թիւի մէջ — «Ճշմարտութիւնը անմահ է», «Յիսուս Յատենի հրէից», «Անձնափորձութիւն» և այլն: Գլորգ սրկ. Իսմայէլացին ալ կը շարունակէ յաճախ գրել և թարգմանել. — «Խորհուրդ փրկագործութեան» (134, 150, ...) թարգմանութիւն գաղիւրէնէ, «Երեմիա մարգարէ» (83), թարգմանութիւն անգլիերէնէ Յ. Տամկանեանի կողմէ:

Բ. Բանասիրական գլխուն տակ գրուած է «Մարգը» ընդարձակ ուսումնասիրութիւնը, վերջին երեք թիւերուն մէջ, որ յաջորդ տարուան առաջին 6 թիւերուն մէջ կը շարունակուի և կ'աւարտի, ստորագրած է Գ. Ս. Իսմայէլացի:

Գ. Ասեղաղիսական բաժանումին տակ գրուած են Արեւի և Երկրի մասին ընդարձակ տեղեկութիւններ, վերջին 5 թիւերուն մէջ, որ կը շարունակուի մինչև յաջորդ տարուան կէսը:

Դ. Պատմական մակագրին տակ զետեղուած է Աստուածատուր վրդ. (ապա եպս.) Տէր Յովհաննէսեանի թարգմանած յօդուածաշարքը, Յունաստանի և Եգիպտոսի ապրտամբութեան ու Ռուսաց պատերազմի և Բ. Դրան մասին Րիֆաթ փաշայի գրի առած խնդիրներն ու գէպքերը, որ նոյնպէս շարունակելի է:

Ե. Կենսագրական. — Մ. Սրկ. Յակոբեան ֆրանսերէնէ կը թարգմանէ Պիւֆոնի (153, 181), Մոլիէրի (205, 232) և Շիլլերի (257, 280 և ԺԲ. Տարի 18, 38) կենսագրութիւնները:

Զ. Ժառանգաւորաց Վարժարանի բաժինը ճոխ է, Վարդանանց հանդէսի ճառը, զոր խօսած է Գ. Ս. Ս. կը տպուի Սիօնի մէջ (25): Իսկ ժառանգաւորներէն Աւետիս Կարապետեան, որ առանց բացառութեան Սիօնի այս տարուան ամէն թիւի մէջ ուսանաւոր մ'ունի, կը գրէ «Երթ Վարդանանց յԱւարայր» (33): Դպրոցի տարեկան

քննութիւնը տեղի կ'ունենայ Մարտ 8-19ին (49): «Խօսակցութիւն ազգի ներկայ վիճակին վրայ», (50) ժառանգաւորաց կողմէ կը ներկայացուի, աշակերտներու յօդուածները կը շառնան: Աւետիս Կարապետեանի ոտանաւորներէն ոմանք բաւական սիրուն են և ներշնչուածով գրուած. լաւ հայկարան է, սահուն զրարարով կը յօրինէ իր քերթուածները: 1876ի և 1877ի Սիօնի բանաստեղծն է ան: Երբեմն ոտանաւոր թարգմանութիւններ ալ կ'ընէ (էջ 79): Մերթ երկար ոտանաւորներ ալ կը ստորագրէ: — Ենայի պատրիարքի անուան տօնախմբութեան առթիւ (15 Յունիսին) ոտանաւոր ուղերձ մը կը գրէ, «Որ ընդ այգս այգուն զմութն ընդ լուսոյն քղածիլ . . .» բառերով կը սկսի, զոր կ'ըզանակաւորէ Գեորգ Պ. Գեորգեան, հայկական ձայնագրութեամբ տպուած Սիօնի մէջ (148-159):

Է. — Հետաքրքրական է «Կոնկլաւ» (պապը ընտրող կարտինալներու ժողովի) մասին գրուած յօդուածը (44), և «Ռոմալուսայի հանդէսը աւետրիական արքունիքին մէջ» (105). — Կայսրը և Կայսրուհին քրիստոնէական խոնարհութեան սկզբունքով — թէև քիչ մը ցուցամու ձեռնապահութեամբ — կը լուան 12 ձերտներու և 12 պառաւներու ոտքերը:

— Սիօնի վերջին երկու տարիները աւելի ճոխ կ'երևին, բաղդատելով միւս տարիներուն հետ, մանաւանդ առաջին տարիներուն հետ, երբ Տ. Սաւալանեանց կը խմբագրէր զայն: Թէև դասաւորումը դարձեալ կանոնաւոր չէ: Մերթ կը տեսնենք, իր ուղղութիւնէն դուրս յօդուածներ ալ կը տպէ. զոր օր. «Լայքցիկի և վաճառականութեան» մասին (15):

Ազգային խնդիրներով ևս կը զբաղի, և մերթ կը գրէ այդ մասին. — Մեղուէն կ'արտատպէ «Ազգայնութեան» վրայ գրուած երկար յօդուածը, Ս. Մանդինեանի: Կը հրատարակէ Փարս թերթի «Յայտարարութիւն»ը:

Շատ քիչ գիրքերու մասին միայն կը մատենախօսէ, և այն ալ հազիւ քանի մը խօսք (մասնաւորաբար Ս. Աթոռի տպարանէն լոյս տեսած գիրքերու մասին), և Յառաջարանը կ'արտատպէ:

ԺԲ. ՏԱՐԻ, 1877

Ամսագրի ճակտին վրայ, վերջին տարին, աւելցեր է նաեւ ուսումնական որակումը, ինչ որ ճիշդ էր քանի որ կրթական եւ դպրոցական նիւթերով եւ խնդիրներով բաւական շատ կը զբաղի:

ԺԱ. տարուան վերջին եւ ԺԲ. տարուան առաջին թիւերուն յօդուածները միշտ հետեւեալ կարգով են. — կրօնական-բարոյական մը, Գ. Ս. Շահանեանէ, ռաւաւոր մը՝ Աւետիս Կարապետեանէ, Ասեղազիսական մը, Բանասիրական մը (մարգը), կենսագրական մը (Շիւլէրի)՝ Մ. Ս. Յակոբեանէ, պատմական մը, Աստուածատուր եպիսկոպոսէ եւ ժամանակագրականը:

Ա. Կրօնական յօդուածներէն կ'արժէ յիշել. — «Կարեւորութիւն ուսման Ս. Գրոց» Գ. սրկ. Շահանեանի գրէն, (թիւ 5, 6, 7, 8) նոյն գրէն «Սամարացի կիներ» (թիւ 9, 10 11 12):

Բ. Բանասիրական բաժնին մէջ դրուած է «Աբրահամ Գ. Կաթողիկոսը» (թիւ 3, 4) ինչպէս նաեւ «Բնագիտութեան եւ ինքնագիտութեան վրայ պարզ խօսակցութիւնը», մանկավարժական զրուցեամբ՝ պատկենբուն սորվեցնելու համար բնագիտութեան եւ տիեզերագրութեան դասերը. ֆրանսերէնէ թարգմանած է Մ. Ս. Յակոբեան (Դ. թիւէն սկսեալ՝ ամէն թիւի մէջ կայ). «Մարդկային կեանքը» (թիւ 3, 4): «Ուղեգրական» անունին տակ զետեղուած է «Ուղեւորութիւն ի Ս. Էջմիածին» (գրեթէ ամէն թիւի մէջ): Աստուածատուր վրդ. Էջմիածին կ'երթայ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, եւ վերադառնալով գրի կ'առնէ իր ուղեւորութիւնը: — (Այս տարի Գարիէլ սրկն. ալ որ 8 տարիէ ի վեր սարկաւազութիւն կ'ընէր, իրեւ ուսուցիչ, տեսուչ դպրոցի, խմբագիր Սիօնի, վարդապետ կը ձեռնադրուի Յուլիս 3ին, Սահակ անուանակոչութեամբ, 4 ընկերներով, որոնցմէ են Յակոբ վրդ. Սանասարեան՝ Վանցի, եւ նշանաւոր Դեոնդ վրդ. Մաքսուտեան:

Գ. Ուսումնական. — Ժառանգաւորաց վարժարանի նոր տարուան հանդէս եւ ճառեր (4). տարեկան քննութիւնք եւ պարգեւաբաշխութիւնք, եւ ամսական հան-

դէս (30). — Աւետիս Կարապետեան 5 տանաւորներ ունի այս տարուան Սիօնի էջերուն մէջ, (6 եւայլն), — Յունուար 20ին կը գրէ իր աւարտական քննութեան քերթուածը, որուն նիւթը քննիչները նշանակած են, իրեւ փորձ իր հայկաբանութեան. նիւթն է «Յեբրէ կաս ի քուն Տէր մեր Տէր» (29), զբարար, զանազան չափերով տուներու բաժնուած: Քննութիւնները մեծ յաջողութեամբ անցուցած է. Ոտանաւորներէն երկուքը թարգմանութիւն են, մին Վ. Հիւկոյէն, «Մովսէս ի վերայ Նիւայ», (= Նեղոսի), եւ միւսը՝ Լամարթինէն «Խաչելութիւն» (149):

Դ. — Անցեալ տարուան յօդուածաշարքերէն ոմանք կը շարունակուին, զոր օր. Պատմականը, Կենսագրականը, (Շիւլէր), Բանասիրականը, (մարգը) եւ Ասեղազիսականը: Բանասիրականին մէջ զետեղուած է մարդկային կմալմ մը, իրեւ օժանդակ օրինակ, թէն պատկերազարդ չէ Սիօն, բացի ճակտի պատկերէն, որ մինչեւ վերջին տարին կը դրուի:

— Թարգմանութիւնները չատցած են վերջին տարիները:

— Ամէն տարի, այսպէս 288 էջնոց ստուար հատոր մը կը կազմէ Սիօնի հաւաքածոն:

Այս տարուան Սիօնի զլխաւոր յօդուածագիրներն են, Գ. սրկ. Շահանեան, Մեղքոն սրկ. Յակոբեան (ապա Վահան վրդ.) (թարգմանութիւններ), Աստուածատուր եպս, եւ Աւետիս Կարապետեան:

ՍԻՕՆԻ ՄԷՋ ՏՊՈՒԱՆ ԳԻՐԲԵՐ

Վերջացնելէ առաջ, կարեւոր կը նկատեմ հոս նշանակել ա՛յն գիրքերը, որոնք Սիօնի էջերուն մէջ ալ լոյս տեսած են. նաեւ ա՛յն յօդուածաշարքերը եւ գիրքերը՝ որոնք առանձին գիրքով չեն տպուած:

Ա. ԳԻՐԲՈՎ ՏՊՈՒԱՆՆԵՐ

1. — 1866-7ին. Սամուէլ Ռաբրիի «Գործ Ոսկեղենիկ». տպուած՝ 1867ին:
2. — 1867ին «Ճառք դպրոցականք» եւ «Ճառք»:
3. — 1869ին. «Կենսագրութիւն Բասկալայ» թրգմ.:

ԺԲ. ՏԱՐԻ, 1877

Ամսագրի ճակտին վրայ, վերջին տարին, աւելցեր է նաեւ ուսումնական որակումը, ինչ որ ճիշդ էր քանի որ կրթական եւ դպրոցական նիւթերով եւ խնդիրներով բաւական շատ կը զբաղի:

ԺԱ. տարուան վերջին եւ ԺԲ. տարուան առաջին թիւերուն յօդուածները միշտ հետեւեալ կարգով են. — կրօնական-բարոյական մը, Գ. Ս. Շահանեանէ, ռաւաւոր մը՝ Աւետիս Կարապետեանէ, Ասեղազիսական մը, Բանասիրական մը (մարզը), կենսագրական մը (Շիւլէրի)՝ Մ. Ս. Յակոբեանէ, պատմական մը, Աստուածատուր եպիսկոպոսէ եւ ժամանակագրականը:

Ա. Կրօնական յօդուածներէն կ'արժէ յիշել. — «Կարեւորութիւն ուսման Ս. Գրոց» Գ. սրկ. Շահանեանի գրէն, (թիւ 5, 6, 7, 8) նոյն գրէն «Սամարացի կիներ» (թիւ 9, 10 11 12):

Բ. Բանասիրական բաժնին մէջ դրուած է «Աբրահամ Գ. Կաթողիկոսը» (թիւ 3, 4) ինչպէս նաեւ «Բնագիտութեան եւ ինքնագիտութեան վրայ պարզ խօսակցութիւնը», մանկավարժական զրուցեամբ՝ պատկենբուն սորվեցնելու համար բնագիտութեան եւ տիեզերագրութեան դասերը. ֆրանսերէնէ թարգմանած է Մ. Ս. Յակոբեան (Դ. թիւէն սկսեալ՝ ամէն թիւի մէջ կայ). «Մարդկային կեանքը» (թիւ 3, 4): «Ուղեգրական» անունին տակ զետեղուած է «Ուղեւորութիւն ի Ս. Էջմիածին» (գրեթէ ամէն թիւի մէջ): Աստուածատուր վրդ. Էջմիածին կ'երթայ եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի, եւ վերադառնալով գրի կ'առնէ իր ուղեւորութիւնը: — (Այս տարի Գարիէլ սրկն. ալ որ 8 տարիէ ի վեր սարկաւազութիւն կ'ընէր, իրեն ուսուցիչ, տեսուչ դպրոցի, խմբագիր Սիօնի, վարդապետ կը ձեռնադրուի Յուլիս 3ին, Սահակ անուանակոչութեամբ, 4 ընկերներով, որոնցմէ են Յակոբ վրդ. Սանասարեան՝ Վանցի, եւ նշանաւոր Դեոնդ վրդ. Մաքսուտեան:

Գ. Ուսումնական. — Ժառանգաւորաց վարժարանի նոր տարուան հանդէս եւ ճառեր (4). տարեկան քննութիւնք եւ պարգեւաբաշխութիւնք, եւ ամսական հան-

դէս (30). — Աւետիս Կարապետեան 5 տանաւորներ ունի այս տարուան Սիօնի էջերուն մէջ, (6 եւայլն), — Յունուար 20ին կը գրէ իր աւարտական քննութեան քերթուածը, որուն նիւթը քննիչները նշանակած են, իրեն վերջ իր հայկաբանութեան. նիւթն է «Յեբրէական լեզուի մեր ճէր» (29), զբարար, զանազան չափերով տուներու բաժնուած: Քննութիւնները մեծ յաջողութեամբ անցուցած է. Ոտանաւորներէն երկուքը թարգմանութիւն են, մին Վ. Հիւկոյէն, «Մովսէս ի վերայ Նիւեայ», (= Նեղոսի), եւ միւսը՝ Լամարթիւնէն «Խաչելութիւն» (149):

Դ. — Անցեալ տարուան յօդուածաշարքերէն ոմանք կը շարունակուին, զոր օր. Պատմականը, Կենսագրականը, (Շիւլէր), Բանասիրականը, (մարզը) եւ Ասեղազիսականը: Բանասիրականին մէջ զետեղուած է մարդկային կմալմ մը, իրեն օժանդակ օրինակ, թէն պատկերազարդ չէ Սիօն, բացի ճակտի պատկերէն, որ մինչեւ վերջին տարին կը դրուի:

— Թարգմանութիւնները չատցած են վերջին տարիները:

— Ամէն տարի, այսպէս 288 էջնոց ստուար հատոր մը կը կազմէ Սիօնի հաւաքածոն:

Այս տարուան Սիօնի զլխաւոր յօդուածագիրներն են, Գ. սրկ. Շահանեան, Մեղքոն սրկ. Յակոբեան (ապա Վահան վրդ.) (թարգմանութիւններ), Աստուածատուր եպս, եւ Աւետիս Կարապետեան:

ՍԻՓՆԻ ՄԷՋ ՏՊՈՒԱՆ ԳԻՐԲԵՐ

Վերջացնելէ առաջ, կարեւոր կը նկատեմ հոս նշանակել ա՛յն գիրքերը, որոնք Սիօնի էջերուն մէջ ալ լոյս տեսած են. նաեւ ա՛յն յօդուածաշարքերը եւ գիրքերը՝ որոնք առանձին գիրքով չեն տպուած:

Ա. ԳԻՐԲՈՎ ՏՊՈՒԱՆՆԵՐ

1. — 1866-7ին. Սամուէլ Ռաբրիի «Գործ Ոսկեղենիկ». տպուած՝ 1867ին:
2. — 1867ին «Ճառք դպրոցականք» եւ «Ճառք»:
3. — 1869ին. «Կենսագրութիւն Բասպալայ» թրգմ.:

4. — 1871ին. «Երկամեայ պանդխտութիւն ի Հայկչիտան»։ Սիօնի մէջ ամբողջ լոյս չէ տեսած, այլ մասեր եւ թղթակցութիւններ։

5. — 1871ին. «Ս. Յակոբի սեպհականութեան խնդիր»։

6. — 1871-6ին. Մ. Վ. Մուրատեանի «Կրթարան Աւետարանական Բանից» 8 տետրակ։

7. — 1871ին. «Կարգադրութիւն առողջութեան»։

8. — 1872ին. «Երկու խօսք եկեղեցւոյ պաշտօնէից ուղղուած»։ (Մամբրէ վրդ. Մարկոսեան)

Բ. ԱՌԱՆՁԻՆ ԶԼԲԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾՆԵՐ

1. — 1866ին. Ա. Շիրակացիի «Հարցմունք թուաբանականք»։

2. — 1866-69. «Առաքինի եւ քաղաքակիրթ պատանի»։

3. — 1866-1870. «Ստորագրութիւն հայկածոր եւ Ոստան Գաւառաց»։

4. — 1870ին. Կոտոնի «Յաղագս բարոք կենցաղավարելոյ»։

5. — 1873ին. «Դաստիարակութիւն կանանց»։ Ա. Պ. Վ.

6. — 1873ին. «Առողջական» Մամբրէ վրդ. Մարկոսեան։

7. — 1876-7ին. «Մարդը»։ (Թրգմ. Գէորգ սրկ. Իսմայէլացի)

8. — 1876-7ին «Աստեղագիտական»

9. — 1876ին. «Պատմական»։ Թրգմ. Աստուածատուր վրդ. Տէր Յովհաննէսեան։

10. — 1877ին. «Բնագիտութեան եւ տիեզերագրութեան վրայ պարզ խօսակցութիւն»։ (Թրգմ. Փրանսերէնէ, Մեղքոն սրկ. Յակոբեան)։

11. — 1877ին. «Ուղեւորութիւն ի Ս. Էջմիածին»։ Աստուածատուր եպիս. Տէր Յովհաննէսեան։

ՍԻՓՆԻ ԽՄԲԱԳԻՐՆԵՐԻ ՈՒ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԸ

Հոս կը գնենք Սիօնի գլխաւոր խմբագիրներու եւ աշխատակիցներու ցանկը,

որոնց մեծագոյն եւ կարեւորագոյն մասը Միաբանութենէն է։

Ա. ՎԱՆՔԻՆ

1. — Տիգրան Հ. Թ. Սաւալանեանց. խմբագիր. 1866-1867։

2. — Ալեքսան Սրապեան Կէյվէյի. (Կիւրեղեպոս.) աշխատած է 1867-1871ին։

3. — Գաբրիէլ Մուրատեանց (Մեղիսեղեկ եպիս.) խմբագիր. 1868-1875?

4. — Աստուածատուր վրդ. Տէր Յովհաննէսեան (պապ եպիս.) 1868-77. աշխատակցած է պատմական եւ ուղեգրական յօդուածներով։

5. — Խորէն վրդ. Միթարեան. 1875-1877ին։

6. — Կարապետ Եղըճեան (Մամբրէ եպոս. Մարկոսեան). 1767-77 ին, բարոյական, առողջական, ոտանաւոր և այլն։

7. — Յարութիւն Սարկ. Կէօմրիւքճեան (Մովսէս վրդ.), 1868-9ին, առական, ոտանաւորներ։ և այլն։

8. — Յակոբ Ա. Անոյշեան (Գաբրիէլ վրդ.) 1868։

9. — Դաբրիէլ Սրկ. Խապայեան (Սահակ Վեհափառ) 1872-7, խմբագիր, 1876-1877ին ?։

10. — Կարապետ Սարկ. Տէր Մինասեան (Վահան վրդ.) 1870-7. առական, ոտանաւորներ, ազգային կեանքէ խնդիրներ։

11. — Աւետիս Կարապետեան (աշակերտ). 1876-7, քերթուածներ։

12. — Դէորդ Սարկ. Իսմայէլացի (Դէորդ եպոս. Երէցեան). 1874-7, բարոյական, գիտական, և թարգմանութիւններ։

13. — Դէորդ Սարկ. Շահանեան. 1886-7. Կրօնական-բարոյական։

14. — Մեղքոն Սարկ. Յակոբեան (Վահան վրդ.) 1876-7. կենսագրական թարգմանութիւններ։

15. — Մկրտիչ (Կարապետ) Սրկ. Տէր Ստեփանեան (Մաղաքիա եպոս.) 1871-7։

Բ. ԴՈՒՐՍԵՆ (ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆՆԵՐ)

1. — Յ. Ս. Քիւրքճեան. 1866-7. բարոյական թարգմանութիւններ:
2. — Ա. Յ. Այվաղեան. 1871-2. թարգմանութիւն բանասիրական:
3. — Դէորդ Աւետեան Զաքարեանց. 1871-1872ին:
4. — Յովհ. Թ. Տամկաճեան, 1875-6. կրօնական եւ բանաստեղծական թարգմանութիւններ, անգղիերէնէ:
5. — Զաքար Մ. Համբարձումեան. 1874. կրօնական թարգմանութիւններ:

— Ինչպէս կը տեսնուի, ոչ-միայն աշխատակիցներ շատ քիչ ունեցած է Սիօն. գրեթէ ամէնքն ալ ներսէն են, վարդապետ, ուսուցիչ կամ աշակերտ:

Ահա Սիօնի հին շրջանի 12 տարուան բովանդակութիւնը. ընթերցողին կը մնայ եզրակացնել անոր նպատակը եւ կատարած օգտակար գերը: «Սիօն իր ժամանակին փնտռուած ամսաթերթը եղաւ Հայ ժողովուրդին մէջ, իրրեւ արտայայտութիւնը ողջմիտ ուղղութեան մը, իսկ մայրավանքիս ներսն ալ հիտնալի ազգակ մը դար-

ձաւ ուսումնական եւ գրական շարժում մը ստեղծելու թէ՛ Միաբանութեան եւ թէ՛ մասնաւորապէս ժառանգաւորաց Վարժարանին, որուն աշակերտները Սիօնի սիւնակներուն մէջ փորձեցին իրենց գրչին առաջին արժէքները (Սիօն. Նոր Շրջան, Ա. Տարի, 1927, էջ 3):

Սիօնի զաղրեցաւ 1877ին, ժամանակի քաղաքական եւ տնտեսական զանազան պատճառներով, եւ 50 երկար տարիներ լռելէ վերջ, մեր օրերը, 1927ին վերստին սկսաւ հրատարակուիլ, մեր մեծ վարդապետին եւ հայ գրականութեան մեծ վարպետներէն երջանկայիշատակ Դուրեան եղիչէ պատրիարքի օրով, երբ անոր հոգեւոր եւ մտաւոր տաղանդները վերածնունդի սերմերը ցանեցին Ս. Յակոբի կրթական եւ գրական անդաստանին մէջ. նոր ծրագրով եւ ուղղութեամբ եւ արժէքաւոր բովանդակութեամբ, որու առաջին 4 տարուան աշխատանքին մէջ մեծ բաժին մ'ունի կիլիկիոյ Վեհաշնորհ Աթոռակից Տ. Տ. Բարգէն Վեհափառ, եւ մինչեւ այսօր Սիօնի բարձունքէն կը տարածէ հաւատքի եւ սիրոյ պատգամները Հայ Եկեղեցւոյ հորազատ զաւակներուն, Ս. Աթոռի արժանաւոր զահակալին հովանիին ու զորովին տակ:

ՍԻՈՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

